

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

NUMMER 7/8 2004
JULI/AUGUST

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
195 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 25 kr. pr. stk.

Farvelagte eller udvidede
enkeltnumre 35 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83

E-mail:
hist.samf.sdj@netbruger.dk
www.hist-samf-sdj.dk

Kontortid ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:
Kim Furdal (ansv.)
Institut for

Sønderjysk Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
email: kf@isl.dk
Lennart Madsen
Haderslev Museum
6100 Haderslev

Carsten Porskrog Rasmussen
Rodekær 1
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S,
Haderslev

I dette nummer:

Gendarmhusene ved grænsen
- et genforeningsbyggei 163

En del af Sønderjyllands særlige kulturarv er de såkaldte gendarmhuse, der blev opført langs den nye grænse i årene umiddelbart efter Genforeningen. N. P. Lund-Jensen, Bov, har set nærmere på baggrunden og opførelsen af de 33 bygninger.

*Sandbjerg og Nydam, kanal-
og møllebyggeri i 1500-tallet* 168

Området omkring Sandbjerg var i slutningen af 1500-tallet centrum for ganske store entreprenørarbejder. Baseret på ny viden om Nydam fra Nationalmuseets udgravninger i 1990'erne har civilingeniør Nils Erik Andersen set nærmere på disse entreprenørarbejder.

Aabenraa Museum
- *Sønderjyllands Søfartsmuseum* 178

Ved årsskiftet 2003-2004 blev Aabenraa kommune ejer af Aabenraa Museum, og museet skiftede i den anledning navn til Sønderjyllands Søfartsmuseum. Museets nye inspektør Birger Thomsen fortæller her om museets og de nye tiltag.

Hvor kommer flygtningene og indvandrerne
i Aabenraa fra? 180

De sidste 20 år har betydet en ændring af befolkningssammensætningen i Aabenraa kommune, idet flygtninge og indvandrere ved indgangen til det 21. århundrede udgjorde knap 5%. Arkivar Kim Furdal, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, har set på deres baggrund.

Bognyt 194

Det sker - på de sønderjyske museer 196

Bagsiden om forsiden 200

Den 5. maj 1920 kom de blå gendarmere til den nye grænse. Grænsegendarmeriet havde dog allerede på dette tidspunkt en længere historie. Kim Furdal, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, tegner et portræt af korpset med de karakteristiske blå uniformer.

Forsidebillede: Grænsegendarm.

Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Gendarmhusene ved grænsen - et genforeningsbyggeri

Af N. P. LUND-JENSEN

I 1920 flyttede grænsegendarmeriet fra Kongeågrænsen til den nye grænse. Det skabte bl.a. et behov for boliger til grænsegendarmene og deres familier. N. P. Lund-Jensen, Bov, har set nærmere på baggrunden og opførelsen af de 33 gendarmbygninger langs grænsen.

Ved Genforeningen i 1920 blev et stort antal tjenestemænd fra militære og civile etater i Danmark forflyttet til Sønderjylland for at varetage den danske stats mange opgaver i den genvundne landsdel.

Blandt de mange tjenestegrene, der måtte flytte til Sønderjylland, var også Grænsegendarmeriet, som efter krigen i 1864 havde bevogtet Kongeågrænsen. I modsætning til de øvrige statsinstitutio-

ner, som kun sendte en meget begrænset del af deres personale til Sønderjylland, måtte Grænsegendarmeriet som en helhed flytte fra Kongeågrænsen til den nye statsgrænse mod Tyskland.

De forskellige danske statsinstitutioner kunne i de sønderjyske købstæder og stationsbyer overtage de administrationsbygninger og tjenesteboliger, som hidtil havde været benyttet af de preussiske myndigheder. Men i landområderne ved den nye grænse var der ingen offentlige bygninger at overtage.

Her skulle der bl.a. etableres grænseovergangsteder med told- og paskontrol og findes boliger til de mange tilflyttede tjenestemænd. Det medførte et omfattende byggeri i årene efter Genforeningen.

Gendarmere ved anmeldeposten Bov-Nyhus (Rønsdam) 1927. Yderst til højre en tysk tjenestemand. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Denne byggevirkksomhed omfattede også en række tjenesteboliger til Grænsegendarmeriet - de såkaldte »Gendarmhuse«. De udgjorde ganske vist kun en beskeden del af dette »Genforeningsbyggeri«, men de var så markant et bygningsmæssigt indslag i grænseområdet, at de fortjener en plads i Genforeningens bygningshistorie.

Den 5. maj 1920 ankom Grænsegendarmeriets hovedstyrke på 465 mand fra Kongeågrænsen til det nye grænseområde med særtog fra stationerne i Ribe og Vamdrup. En mindre styrke på ca. 120 gendarmere forblev i en kortere overgangsperiode ved den gamle grænse.

Grænsegendarmeriets hovedkvarter med chef og administration blev placeret i Gråsten, og grænsegendarmene blev fordelt i 16 bevogtningssafsnit langs sø- og landegrænsen fra Als til Højer. Den 17. maj påbegyndtes tjenesten ved den fore-

løbige grænse, som var linien mellem 1. og 2. afstemningszone - den linie, som med få afvigelser blev den nye dansk-ty-ske grænse ved den endelige suverænitetsoverdragelse den 15. juni 1920.

Flytningen af de mange grænsegendarmere til et delvis ret tyndt befolket område, hvor der ikke var mange muligheder for at skaffe logi, medførte naturligvis en række boligproblemer. Grænsegendarmeriet, der i 1920 var et militært organiseret korps, løste i første omgang problemet på militær vis ved at indkvartere gendarmene hos private og ved opstilling af seks barakker på steder, hvor det var vanskeligt at skaffe privat indkvartering.

Denne løsning kunne selvsagt kun blive af rent midlertidig karakter. Mange af gendarmene havde kone og børn og ville gerne have familien med til det fremtidige tjenestested så snart som muligt.

Gendarmhusene var i deres grundelementer ens, med to ens lejligheder, men de dekorative elementer på facaden var forskellige. Her er det et nyt foto af gendarmhuset i Padborg. Siden opførelsen af huset er de to skorstene fjernet, ligesom sprossevinduerne er blevet erstattet af nye store termovinduer. Foto: N. P. Lund-Jensen.

Gendarmhuset i Dyrhus ved Tønder fotograferet engang i 1920'erne umiddelbart efter opførelsen. Huset er opført i mur med stråtag og en lille svungen gavlkvist over døren. Foto: Bov Museum.

Grænsegendarmeriet købte kort tid efter omflytningen en række ejendomme bl.a. i Sønderborg, Gråsten og Tønder. De pågældende ejendomme skulle hovedsageligt bruges til Grænsegendarmeriets administration og ledelse, og mange gendarmere måtte fortsat affinde sig med utilfredsstillende boligforhold.

I Grænsegendarmeriets ledelse og i Finansministeriet i København var man dog indstillet på, at der måtte gøres noget for at løse det påtrængende boligproblem. Det blev derfor besluttet, at der skulle opføres en række tjenesteboliger til grænsegendarmerne, og i årene fra 1921 til 1923 blev der langs grænsen fra Skovby på Als til Ny Frederikskog ved Højer bygget 33 tofamiliehuse som tjenesteboliger for 66 gendarmfamilier.

Arkitekt H. A. Zachariassen, Kollund, stod for planlægning og opførelse af de 33 gendarmhuse. Der blev afholdt licitation

for hvert enkelt hus, og mange forskellige håndværkere og leverandører af byggematerialer - ikke alene fra lokalområdet, men fra så forholdsvis fjerne steder som Ålestrup, Silkeborg og Horsens - deltog i byggeriet. Prisen for et dobbelthus udgjorde ca. 27.000 kr. inkl. grund og omkostninger.

Husene var i traditionel dansk byggestil - hvidpudsede med afvalmede gavle og sprossede vinduer. De var med hensyn til størrelse og indretning nogenlunde ens, men fremtrådte i den ydre udformning i fire forskellige typer. Husene blev også i nogen grad tilpasset egnens byggeskik. F.eks. blev otte af husene i Tønder-Højer området opført af de mørkerøde teglsten, som er typiske for marskeggen, ligesom nogle af husene var med tegltag og andre med stråtag.

Efter datidens boligstandard var det gode og rummelige boliger. De enkelte

FACADE.

Facaden til gendarmhuset ved Rønsdam, Bov sogn, med den store svungne karnap over dørene til de to lejligheder og stråtag. Illustration: Bov Museum.

lejligheder var i tre plan med kælder og udnyttet tagetage. Til hver bolig hørte udhus og en stor haveparcel.

De fleste af gendarmhusene var beliggende tæt ved grænsen, således at gendarmene boede i nærheden af deres tjenestested. Samtidig kunne de også derhjemme i deres fritid holde et vågent øje med grænsen. Nogle af husene var også ret afsides beliggende. Det var f.eks. tilfældet med gendarmhuset i egekrattet ved Frøslev mose, hvorfra der var flere km ad dårlige veje til skole og indkøbsmuligheder.

Gendarmhusene blev placeret følgende steder ved sø- og landgrænsen: Lysabild sogn: Skovby, et hvidpudset hus med tegltag.

Hørup sogn: Høruphav, et hvidpudset hus med tegltag.

Sønderborg: et hvidpudset hus med tegltag.

Dybbøl sogn: Dybbøl, et hvidpudset hus med tegltag.

Broager sogn: Skelde, Brunsnæs og

Skodsbøl. Alle tre huse hvidpudsede med tegltag.

Gråsten: Gråsten by og Nalmadebro.

Begge huse hvidpudsede med tegltag.

Rinkenæs sogn: Rinkenæs, et hvidpudset hus med stråtag.

Holbøl sogn: Rønshoved, et hvidpudset hus med tegltag.

Bov sogn: Padborg, Frøslev, Kruså, fire hvidpudsede huse med tegltag. Rønsdam, Frøslev mose, Pluskær, Kragelund, fire hvidpudsede huse med stråtag.

Tinglev sogn: Sofiedal, et hvidpudset hus med stråtag.

Burkal sogn: Lille Jyndevad, Lydersholm, fem hvidpudsede huse med stråtag.

Ubjerg sogn: Sæd, Ubjerg, to rødstenshuse med tegltag.

Tønder landsogn: Dyrhus, to rødstenshuse med stråtag.

Møgeltønder sogn: et rødstenshus med stråtag.

Højer landsogn: Rudbøl, Nørremølle,

Ny Frederikskog, tre rødstenshuse med stråtag.

I årene omkring 1965 - 1970 var det ikke længere så attraktivt at bo i tjenestebolig. Gendarmhusene, hvor to familier skulle leve tæt på hinanden, svarede ikke til tidens boligkrav.

Dertil kom, at husene gennemgående var dårligt vedligeholdt. Grænsebevogtningen var i 1969 blevet overtaget af toldvæsenet, og samtidig var bevogtningspersonalet overflyttet til de nye distriktstoldkamre i Padborg og Sønderborg. Staten solgte derfor gendarmhusene, efterhånden som de blev ledige ved fraflytning, og i dag er alle de tidligere gendarmhuse i privat eje. Der

eksisterer endnu 31 af de oprindelige 33 dobbelthuse, men mange af husene er stærkt ombyggede. Der findes dog endnu nogle enkelte, som fremtræder i næsten original skikkelse, bl.a. i Rønshoved og Padborg.

I mere end 50 år var de karakteristiske dobbelthuse rammen om gendarmfamiliers hverdag, og bortsalget af husene markerede samtidig afslutningen af en epoke i grænsebevogtningens historie.

Kilder

Jens Jensen: »Det danske Gendarmerikorps«, Haderslev 1938.

Landsarkivet for Sønderjylland. Grænsegendarmeriets arkiv nr. 443 og 455.

Efter toldvæsenets overtagelse af grænsebevogtningen i 1969 blev gendarmhusene solgt. Siden er to helt forsvundet, mens andre, som her i Bov, har undergået en markant forandring. Foto: N. P. Lund-Jensen.

Sandbjerg og Nydam, kanal- og møllebyggeri i 1500-tallet

Af NILS ERIK ANDERSEN

Da Hertug Hans den Yngre i 1570'erne anlagde Sandbjerg gods og mølle, betød det store entreprenørarbejder. Med et dæmningsanlæg blev en vig af Alssund omdannet til mølledam, den nuværende Sandbjerg Mølledam. Med et samtidigt kanal anlæg blev møllens vandforsyning sikret, idet Snogbækken - med normalt udløb i Alssund et par kilometer nord for Sandbjerg - derved kunne dirigeres til Sandbjerg Mølledam. Baseret på ny viden om Nydam fra Nationalmuseets udgravninger i 1990'erne har civilingeniør Nils Erik Andersen set nærmere på disse entreprenørarbejder.

De store udgravninger med de rige jernalderfund i Nydam Mose gennem 1990'erne har bragt uventet ny viden for dagen om forhold knyttet til Hertug Hans' kanal- og mølleprojekt.

For det første har Nationalmuseets omfattende undersøgelser af mosens forhistorie vist, at den oprindelige lille tunneldal, som mosen og Sandbjerg Sø nu udfylder, har haft en indsnævring, så den har været smallest og desuden haft en højdetærskel omtrent der, hvor Nydamvejen nu forløber (fig.1). I jernalderen fandtes i dalen nordvest for denne indsnævring en sø, som senere omdannedes til mose.

For det andet har disse undersøgelser overraskende vist, at der i denne mose atter kom en sø, en ny dam på hertug Hans' tid, nemlig bag en dæmning, anlagt umiddelbart nordvest for den nuværende Nydamvej. Den nuværende Nydam mose har altså først været sø, så mose, så sø igen for så atter at bli-

ve til mose. Denne viden giver nye muligheder for at forstå og tolke det store kanal anlægsarbejde og møllebyggeriet i 1570'erne. Og den forklarer også mosens navn.

En ekstra mølledam eller blot en ny vej eller begge dele?

Hidtil har opfattelsen været, at den eneste opdæmning i hertugens projekt var

Dæmningen ved Sandbjerg Slot, som blev anlagt for at omdanne en vig af Alssund til en mølledam. Her er dæmningen fotograferet af C.C. Biehl, formentlig engang i 1920'erne. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

den, som hørte til mølledammen mod Allsund. Man spørger sig derfor helt naturligt, hvad begrundelsen kan have været for, at der i mosen op til nævnte indsnævring på ny har været en opdæmmet sø.

En forklaring kunne være, at der også her har ligget en mølle. Herom er der dog hverken bevaret spor eller efterretninger. Derfor er det mest nærliggende at antage, at der også før nuværende Nydamvej har været en ældre vejdæmning netop her ved forsnævringen, hvor passagen over mosen har været lettest at etablere. Som en parentes kan her indskydes, at ifølge et målebordsblad er det vestlige fodpunkt for Nydamvejens nuværende dæmning i 1936 markeret til at ligge i kote 5,7.

En ny vej på en dæmning gennem mosen blev nødvendig i 1570'erne, fordi den ældgamle vej fra Sottrup Kirkeby ned til beboelserne ved Allsund – en vej, der forløb nord for og uden om forhindringen Nydam Mose, tæt op ad og langs med Snogbækken (se fig. 2, hvor dette vejforløb ved senere foranstaltning er retableret.) - ville blive afbrudt, når man begyndte at grave den kanal, som skulle føre Snogbækkens vand gennem bakken og mosen ned til den planlagte nye store vandmølle ved Allsund.

I kanalens byggeperiode (1572-76) blev den gamle vej ubrugelig. Hvis man se-

nere skulle have genoptaget færdslen ad denne vej, ville det have krævet en bro over kanalen. Desuden kunne man ved de store jordflytninger i forbindelse med kanalens udgravning drage god nytte af en transportvej sydover gennem mosen ned til dæmningsbyggeriet på Sandbjerg. Endelig udfyldte en ny vej et behov for adgang til Nørremølle og beboelserne ved Allsund under kanalens byggeperiode.

Sydøst for denne nye vej mod Allsund og Sandbjerg på dæmningen må der længe før 1570'erne have været et afløb ned til vigen ved Allsund. Det har været en mindre bæk, der udgik fra omtalte indsnævring i den oprindelige tunnelal. Nationalmuseets undersøgelser antyder, at der har været et afløb i lidt over kote 4. Man kan i dag ikke uden videre afgøre, om der i tilslutning til denne bæk også har været en grøft til at sænke vandstanden i selve moseengen. Det er dog næppe sandsynligt.

Det kan tænkes, at der ved indsnævringen - inden dæmningen blev anlagt - har været et vadested eller en fugtig passage midt i den oprindelige tunnelal. Man kan også forestille sig, at det sydlige afløb mod vigen - efter anlægget af vejdæmningen i forbindelse med mølleprojektet - er blevet uddybet. Her skulle der fremover føres en større vand-

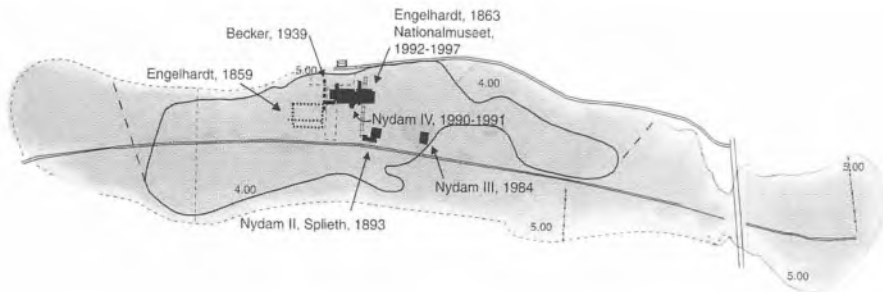

Fig. 1 Nydam Mose opmålt og undersøgt af Nationalmuseet for at belyse mosens forhistorie og geologi. Indsnævringen omkring nuværende Nydamvej til venstre er vist med svage gråtoner samt koteangivelser i meter. Tegning: Rambøll/Nydamselskabet.

strøm fra søen Ny Dam i den oversvømmede mose, reguleret med et stigbord i den nye vejdamning. Vandet skulle videre til Sandbjerg Mølle uden at oversvømme engene ved det nedre løb unødigt. Vand var godt, men græsning i engene var be-

stemt også godt, ikke mindst efter at moseengen nord for var forvandlet til en sø!

Det er derfor tydeligt, at en planlagt gravning af en kanal og anlæggelsen af en ny sydligere vej på en dæmning hænger godt sammen, topografisk og tidsmæssigt.

Fig.2 Udsnit af kort fra 1879 med markeringer for Sandbjerg Mølle, Nørre Mølle, Ny Dam og kanal-anlægget. 1:25.000. Sundeved Lokalkort. Markeringer ved Nils Erik Andersen.

Rækkefølgen må derfor have været, at den nye vejdæmning var første led i projektet. Foruden at tjene som transportvej for jord og byggematerialer til Sandbjerg har den kunnet sikre fortsat adgang til hertugens Nørremølle i hele byggeperioden. Det forudsætter, at Nørremølle eksisterede og var i drift som kornmølle på dette tidspunkt, hvilket må anses for sandsynligt. At den nye mølle i Sandbjerg efter ca. 1576 har ændret situationen for Nørremølle berøres i et senere afsnit.

Man kan synes, at en ny vej over mosen ikke nødvendigvis krævede en dæmning så høj, at en sø kunne opstemmes. På den anden side har det været relativt billigt at få en ekstra magasin dam ved at vælge denne løsning, som altså ifølge Nationalmuseets undersøgelser blev en realitet.

Mølle ved Allsund?

Terrænet med den langstrakte mosedal og vigen ved Sandbjerg har oplagt invi-

teret til noget møllemæssigt stort. De naturlige tilløb til mølledammen har dog været beskedne i forhold til den størrelse mølledam, som terrænet tilbyder. Tæt nede på Allsund var der et kort tilløb inde fra Dybbølområdet. I bunden af viddalen, ved indsnævringen, kom tilløbet fra mosen i nord, og midt på var der et mindre tilløb fra Sottrupområdet i vest (sydøst for nuværende Nydamvej, jvf. højdekurverne på fig. 2). I alle tilløb kan der have været tale om kildespring fra de omgivende morænebakker, men det væsentlige vandbidrag må anses for at have været overfladevand fra bakke- dragene omkring den langstrakte eng- og mosedal.

For et møller kunne denne vandtilførsel naturligvis være brugbar, men næppe altid tilstrækkelig. Nedbør og dermed vandføring var - dengang som nu - stærkt varierende med årstiden, dvs. at det ofte kunne knibe med vand til at drive en

Fig. 3 Udsnit af målebordsblad fra 1936, forstørret til ca. 1:10.000, der viser Snogbækken, den tidligere Okshøj Dam samt Nørremølle. Kortgrundlag: Copyright Kort- og Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV.

mølle hele året! Geografien for en stor mølledam med en stor vandmølle ved Sandbjerg var til stede, men det naturlige tilløb af vand var noget utilstrækkeligt. Herved må ideen om at omlægge vandtilførslen, dvs. gennemførelsen af Snogbæk-Sandbjerg kanalprojektet, være opstået. Men hvorledes med vandet til Nørremølle ved Snogbækken syd for kanalgennebruddet?

Vand var ikke noget, man blot kunne tage og lede omkring eller bort, som man fik lyst til. Møller var således helt fra gammel tid strategiske anlæg for Kronen og højt værdsatte anlæg for andre ejere, det være sig cistercienserklostre eller adelige herrer. Valdemar Atterdag (1340-75) citeres i 1356 i »Sjællandske Aarbog« for følgende:

»Fremdeles lagde kongen biskopper, abbeder og herremænd landets tarv og ærinde på sinde, mest de møller, han havde ladet bygge, og deres løb og flod. Han ville ikke have, at åerne skulle løbe i stranden uden først at have gjort lands gavn.«

Man kunne derfor ikke uden videre nedlægge møller. Havde en mølle eksisteret i mere end tre år, havde den hævd på fortsat at få vand til mølleri.

Snogbækkens vand og kanalen
Snogbækken eller Nøråen havde sit udspring i Lundssø i ca. kote 24 og passerede den nu forsvundne Karsmose Mølle. Derefter løb bækken dengang ud i Okshøj Dam lige nord for Nydam Mose, efter et fald ned til mellem kote 8 og kote 7.

Sandbjerg Vandmølle, der menes oprindeligt at være opført ca. 1575 ved dæmningens sydlige ende på østsiden ud mod sundet. Byggeriet er formentlig udført af den gottorpske møllebygger Claus Müller, da Hertug Hans i 1575 bad hertug Adolf om at måtte låne møllebyggeren til at opføre en mølle i Sundedeved. Det nuværende møllehus er dog opført i 1873, efter at preusserne havde afbrændt møllen i 1864. Inden for de seneste år har møllehuset undergået en meget kraftig restaurering. Foto: C.C. Biehl. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Okshøj Dam var en naturlig sølavning, som har været omkring 300 meter lang, 100 meter bred og maks. 1 meter dyb. På fig. 3 får man et indtryk af det oprindelige omfang af dammen, markeret som eng.

Ved dette vandløb mod Allsund var der før 1570'erne foruden Nørremølle som nævnt også Karsmose Mølle, der - beliggende opstrøms på bækken - ikke umiddelbart var berørt af kanalprojektet. Anderledes med Nørremølle, som lå neden for Okshøj Dam og kanalgenembruddet til mosen. I de mange beretninger om hertugens kanalbyggeri har man altid fokuseret på den nye Sandbjerg Mølle. Enten har man ment, at han uden videre har kunnet styre vandet bort fra Nørremølle, eller også har man ikke skænket dette spørgsmål særlig opmærksomhed. Der er derfor grund til at ofre denne mølle lidt mere plads i sammenhængen.

Nørremølle kendes som mølle under Sønderborg len fra 1490. Efter Christian III's død i 1559 tilfaldt Sønderborg Slot med tilhørende gods - herunder også Nørremølle - hans enkedronning Dorothea som underhold. Ved hendes død, i slutningen af 1571, gik besiddelsen videre til hendes yngste søn, hertug Hans. Så kanalanlægget har for hertugen været et rent internt anliggende.

Det er sandsynligt, at Nørremølle har været vedligeholdt og i drift som kornmølle i årene op til 1570'erne, hvor Sandbjergmøllen kom til. Nørremølle er ikke markeret på hverken Meiers kort fra 1649 eller Ottendorffs fra 1655, men det kan hænge sammen med, at møllen måske har været midlertidigt nedlagt, da kortene blev tegnet, idet man ved, at den - efter at være omlagt til krudtmølle - eksploderede i 1632.

Om der efter 1576 har været vand nok til både at forsyne Sandbjerg Mølle og fortsatte mølleaktiviteter på Nørremølle må herefter stå til diskussion. Men med to

magasindamme for oplagring af energi til Sandbjergmøllen, nemlig i søen Ny Dam og Sandbjerg Mølleledam, øgedes mulighederne for samdrift af møllerne.

Nørremølle som krudtmølle

Som kornmølle har Nørremølle nok været uinteressant, efter at den nye store Sandbjerg kornmølle - med to vandhjul og dermed to kværne - har stået færdig, formentlig i 1576. Hvis Nørremølle, som her antaget, har været i drift som kornmølle indtil dette tidspunkt, har den dog efter 1576 stadig udgjort et aktiv i form af en bygning med et møllemaskineri. Man kender ikke indretningen, men det er vel tænkeligt, at den som kornmølle har været mindre vel vedligeholdt og derfor moden for ombygning til andre formål.

Man harsikker viden om, at Nørremølle i 1632 var indrettet som krudtmølle, idet den da sprang i luften! Der foreligger imidlertid intet om, hvornår Nørremølle blev indrettet til krudtmølle. Man ved dog, at hertugen også havde en krudtmølle i Lyksborg, så denne industri har ikke været ham ukendt. Det er vel heller ikke forkert at sige, at han var en dreven forretningsmand, der altid søgte at tjene penge.

Ved omstilling af vandstrømmen mellem de to møller har han kunnet lave netop det mølleprodukt, som til enhver tid har været mest profitabelt. Der har i tiden omkring 1600 været penge både i mel til brød og krudt til fyrværkeri og kanoner.

Kanalbyggeriet i nyt lys

Kanalen er omtalt ofte, men uden viden om den ekstra sø/mølleledam, Ny Dam, som nu foreligger. I det efterfølgende betragtes kanalbyggeriet som et mølle- og vandbygningprojekt ud fra den antagelse, at vandet i Snogbækken har været udnyttet både til den nye store Sandbjerg Mølle og til den ældre Nørremølle, begge

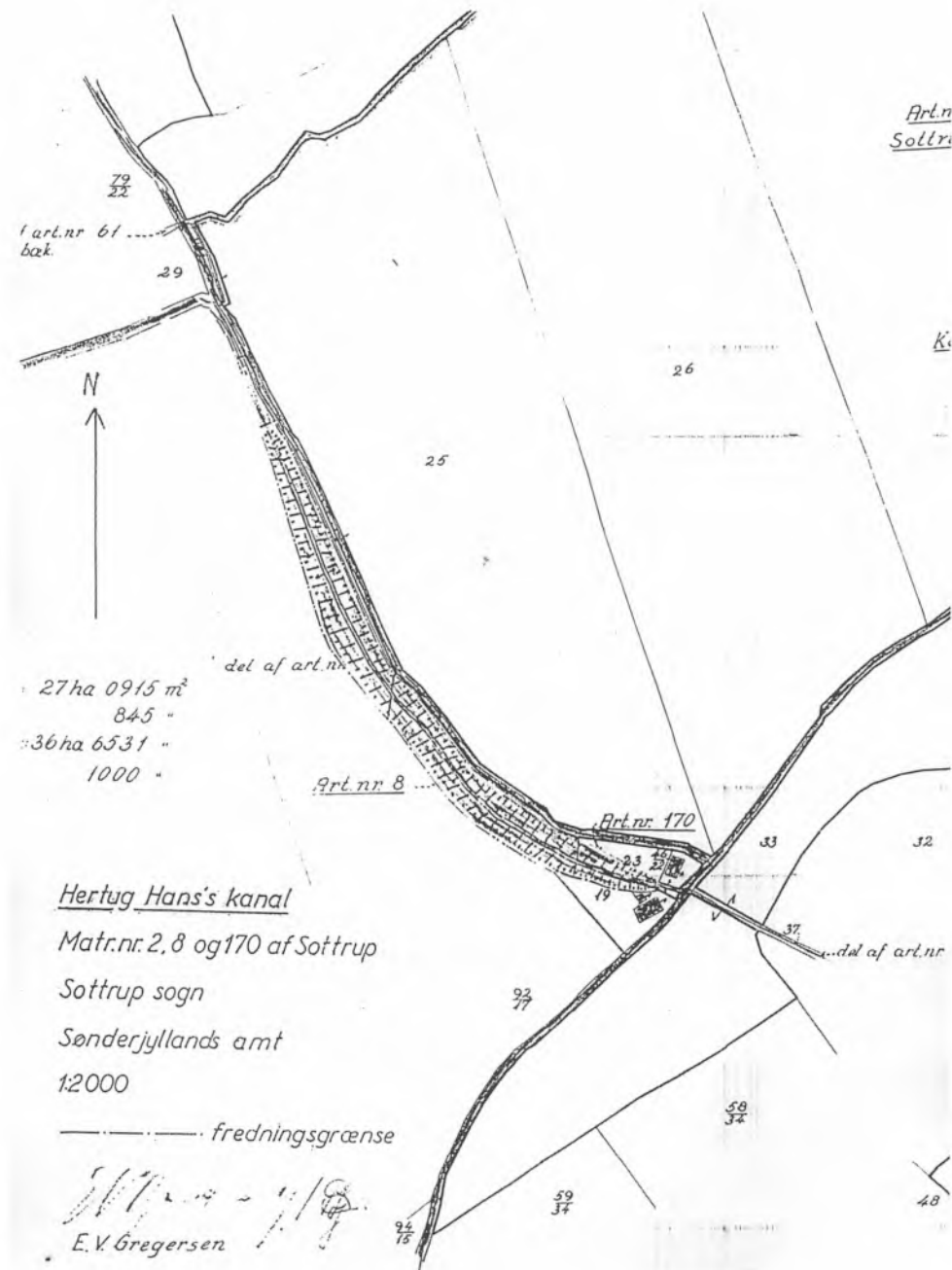

Fig. 4 Fredningskort (1973) vedr. Hertug Hans's Kanal. Sundeved Lokalarkiv. Kort- og Matrikelstyrelsen, Rentemestervej 8, 2400 København NV.

i hertug Hans's besiddelse. Det er allerede berørt, hvilken værdi for mølledriften der ligger i, at Sandbjerg har haft to magasindamme. Vand i mølledamme er oplagret energi! Driftsteknik kan man derfor godt forestille sig, at der periodevis også har været vand til fortsat drift af en Nørremølle. Man har blot skullet have et passende anlagt sluseværk sammen med et stemmeværk oven for Okshøj Dam.

Vandbygningsmæssigt forekommer det helt naturligt, at der skulle være blevet anlagt et stemmeværk med sluse tæt ved Snogbækkens indløb til den daværende Okshøj Dam. Det må være anlagt som fase 2 i det store projekt. Fase 1 var som nævnt den nye vejdamning over mosen. Det er ikke muligt i dag at fastslå, om et sådant sluseanlæg har været etableret, men man kan ifølge Jørgen Schmidt (»E Grue«) se spor efter et stemmeværk (fig. 3). Samme forfatter har beskæftiget sig med arten af opstemningen ved Okshøj Dam. Han har betragtninger over de krævende nivelleringer, som har skullet udføres, for lettest at få gravet kanalen gennem bakkedraget til mosen.

Kanalens første del blev placeret i den relativt flade sydskråning ind til og over bækken og ført frem oven for lavningen benævnt Okshøj Dam. Der kunne således her føres en - fra bækken afdelt - vandstrøm frem mod bakkedraget med minimalt fald. Mindre fald end bækkens naturlige fald ned i Okshøj Dam.

Hele dette interessante vandbygningsarbejde er efterfølgende, ved hjælp af et målebordsblad fra 1936, et moderne målebordsblad (1:25.000) samt et fredningskort (fig. 4), søgt studeret lidt nærmere.

Vandet i Okshøj Dam kan, som før nævnt, have haft sin vestlige begrænsning ved kote 7-8. Fig. 3's markering af kote 8,3 på nævnte 1936-kort er efter alt at dømme netop stedet, hvor kanalen i skråningen begynder, og altså det sted, hvor et stemmeværk med sluse til deling af

vandstrømmen i givet fald må have været placeret. Formålet var som nævnt at føde den fra bækken afledte strøm - med minimalt fald - frem til et hensigtsmæssigt udgangssted for kanalen gennem bakkedraget ned til mosebassinet.

Fig. 3 viser også den retablering af Snogbækkens forløb, som fandt sted efter møllens og kanalens nedlægning (jf. med forløbet på fig. 2).

Fig. 5 illustrerer skematisk med sin konstruerede og formodede bakkeprofil - med anslåede mål ud fra et moderne målebordsblad og fredningskortet fig. 4 - nogle mulige fakta for beregning af dette vandbygningsprojekt. Alle kilder har hidtil talt om en 400-500 meter lang kanal, 4-5 meter dyb og op til 15 meter bred foroven. Den del af kanalen, som gennemskærer bakkedraget, er, i henhold til fig. 4, lidt under 340 meter lang. Den ender mellem kote 10 og kote 7,5 på sydøstsiden, nærmest ved den laveste kote. Herfra har vandet kunnet løbe ned i mosen (liggende i kote 4 til 5, jf. med den tidligere nævnte kote 5,7 for dagens dæmning ved Nydamvej) og danne søen, som fik navnet Ny Dam. Fordelen ved at skabe søen som en ekstra magasindam er allerede berørt, men man må heller ikke glemme, at man ved etablering af søen slap for arbejdet med at grave en kanal gennem mosen. Længden af kanaldelen i sydskråningen over Okshøj Dam er ud fra kort målt til 200-250 meter. I alt peger det således mod 540-600 meter kanal, med det hele!

Kanalens nivellering og udgravning

Til belysning af det nødvendige fald for vandstrømmen gennem kanalen er der adskillige kilder, også helt tilbage fra oldtiden. Fra nyere tid her i landet ved man, at munke omkring år 1200 lod grave en 1800 meter lang kanal ved Sorø med et fald på kun 54 cm. Dvs. kun 30 cm fald pr. km. Det betyder, at den her diskuterede

op til 600 meter lange kanal tilsvarende har kunnet nøjes med et fald på ca. 20 cm mellem indløb og udløb! Er kanalens indløb i skrænten i kote 8,3, kommer man let frem til, at kanalens udmunding kan have ligget i ca. kote 8. Det passer med, hvad der ovenfor anførtes som kortaflæsning: udløb ved mosen mellem koterne 10 og 7,5, nærmest ved 7,5. En vigtig ting for vandbygningsingeniører til alle tider har været at udføre kanaler med mindst muligt fald. Både for at mindske gravearbejdet og for at opnå en »blid« og langsom vandstrøm, som ikke graver og skyller jord ud af skrænterne.

Om bakkedragets højde kan man ud fra kortet i dag fastslå, at dets største højde ligger på en strækning midt på kanalen, hvor målebordsbladet viser ca. 80 meters afstand mellem den nordlige og sydlige kote 12,5. Den største højde på denne strækning har således været over kote 12,5 men under kote 15, formentlig er 13,5 et rimeligt »middelgæt«. Går man ud fra en kanalbund i gennemgravningen i ca. kote 8 og en middelhøjde svarende til

kote 13,5 på de midterste 80 meter samt skråningsvinkler i udgravningen på godt 40 grader og en bredde i bunden på omkring 2 meter (fig. 5), er det muligt ved beregning at anslå, hvor meget jord der har skullet fjernes i bakken. Resultatet af en sådan overslagsmæssig beregning blev 6000 m³. Det sandsynlige for hele projektet, inkl. udgravningen i bækkens sydskrænt, må anses for at have været mellem 6.000 og 10.000 m³, idet der tages højde for de afvigelser i bundbredde, skråningsvinkel og terræn, som kan tænkes i forhold til, hvad der her er forudsat. Tidens transportmidler, små kassevogne med faste sider og med studeforspand, kunne formentlig læsse max. 0,5 m³ ad gangen, svarende til omkring 750 kg. Anslår man f.eks. totalt 8000 m³ i dette projekt, svarer det til 16.000 læs jord, som skulle afgraves og for størstedelens vedkommende flyttes de ca. 3 km ned til Sandbjerg over en byggeperiode på omkring 4 år. Mener man, at disse primitive transportmuligheder kun har kunnet klare ca. 500 kg pr. læs (opgravet jord

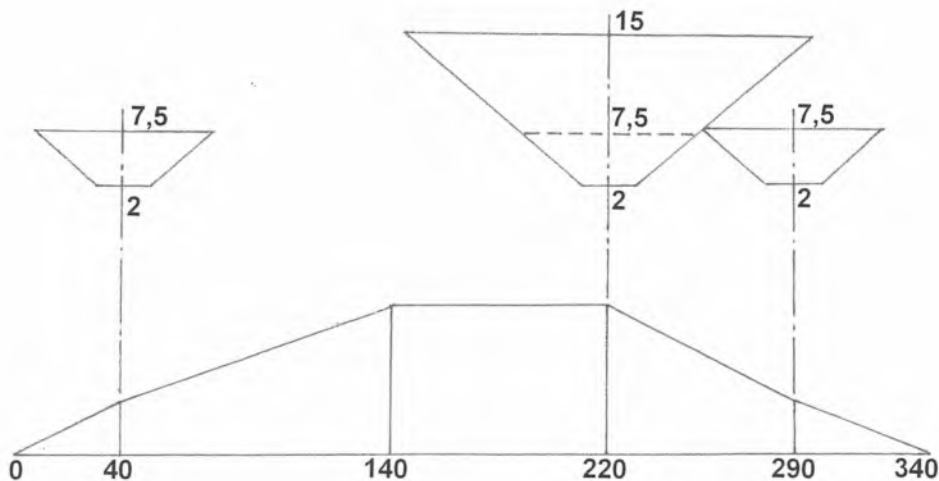

Fig. 5 Skitse for tilnærmet beregning af udgravningsvolumen i hertug Hans's Kanal gennem bakkedraget nord for Nydam Mose. Anslåede mål i m, målestok 1cm=20m. Arkiv Nils Erik Andersen.

fylder ved læsning væsentligt mere end det »hul« der gravedes ud), ja så bliver der tale om 23-24.000 læs. 20.000 læs er en sandsynlig størrelsesorden. Et kæmpearbejde for sin tid!

Ser man på behovet for dæmningsjord ved Sandbjerg Vig, viser et hurtigt overslag, hvor man antager en 4 meter høj dæmning med en bredde i kronen på 3,5 meter og en fod på 16 meter, at 8000 m³ jord kan danne en godt 200 meter lang dæmning. Man kan med rimelighed antage, at Sandbjerg dæmningen oprindeligt har skullet lukke et gab på ca. 250 meter. Der synes således at være en vis ræson og overensstemmelse i disse overslag.

Resume

Sidst i 1500-tallet var der en lavvandet sø eller mølledam i Nydam Mose. Den indgik i hertug Hans den Yngres storstilede kanal- og mølleprojekt ved Sandbjerg og skabtes bag en nyanlagt vejdæmning over mosen. Denne vej kom, fordi den ældgamle vej uden om mosen blev afbrudt af hertugens kanalanlæg. Hertug Hans' projekt gik ud på at skabe en mølledam ved at opdæmme Sandbjerg Vig ud mod Alssund og der anlægge en ny stor kornmølle. Ekstra møllevand til mølledammen fik han ved at omlægge Snogbækken, dengang også benævnt Nøråen, så vand herfra også kunne dirigeres til Sandbjerg Mølle. Det skete ved at grave en ny stor kanal og anlægge en ekstra mølledam i den mose, som nu benævnes Nydam Mose. Det er sandsynliggjort, at et stemme- og sluseværk anlagt i forbindelse med kanalbyggeriet har muliggjort samdrift over en vis tid mellem den nye kornmølle på Sandbjerg og en ældre vandmølle ved Nøråen længere ned mod Alssund. Denne ældre, tidlige kornmølle, Nørremølle, blev efter alt at dømme ombygget til krudtmølle under hertug Hans. Det gamle kanal- og vand-

bygningsarbejdes betydelige omfang er søgt belyst ingeniørmæssigt gennem overslagsmæssige beregninger.

Litteratur

- Flemming Rieck m.fl.: »... som samlede Ofre fra en talrig Krigerflok« i: Nationalmuseets Arbejdsmark 1999, s. 12-13.
- Jørgen Schmidt: »E Grue« i: Skrift for Historisk Forening for Sundeved 1996, s. 95-96.
- Lennart S. Madsen: »Sandbjerg i kulturlandskabet« i: Sønderjysk Månedsskrift 2003, s. 104.
- Torben Hviid: »Kongskilde Mølle«, Forlaget Kongskilde 1992, s. 18.
- Jens K. Skov: »Kend din egn«, Historisk Forening for Værløse 1988.
- Jørgen F. Christensen: »Rundt til danske vandmøller«, Hillerød 1991.

Aabenraa Museum - Sønderjyllands Søfartsmuseum

Af BIRGER THOMSEN

Ved årsskiftet 2003-2004 gik Aabenraa Museum ind i en ny periode med mange omskiftelser. Museumsinspektør Birger Thomsen fortæller her om de nye tiltag i den anledning.

Museet har gennem en periode levet i en urolig tid, hvor tilhørsforholdet til amt og kommune har været under både politisk og faglig diskussion. Dette ophørte ved årsskiftet, da museet overgik til Aabenraa Kommune med et mindre driftstilskud fra Sønderjyllands Amt, der skulle dække omkostningerne ved administrative opgaver for amtet.

Fagligt lå der en udmelding fra Aabenraa Kommune om at forstærke museets maritime profil. Dette kom allerede til udtryk i ansættelsen af en ny museumsleder, der havde mange års erfaring inden for maritim historie i statslige styrelser og på Nationalmuseet.

Økonomisk betød overgangen til kommunalt regi en reduktion af museets ressourcer: To inspektørstillinger blev reduceret til én, og driftsbudgettet blev beskåret med 30%. Til trods for denne alvorlige reduktion står museet nu ikke på bar bund: Museets opgaver er blevet rettet mod mere præcist definerede indsatsområder – hvilket ikke skal opfattes som bortfald af de indtil nu varetagne opgaver. De vil stadig blive udført, men indtil videre på et lavere ambitionsniveau.

Aabenraa Museums administrative tilhørsforhold til kommunen har betydet, at en meget stor indsats var nødvendig for både ansatte og museets foreløbige besty-

relse. Den sidstnævnte blev nedsat med repræsentanter fra amt og kommune samt repræsentanter fra interessegrupper omkring museet. Den fik til opgave at udarbejde forretningsorden for bestyrelsen, vedtægter for museet og for nedsættelsen af en ny bestyrelse, sammenfat efter de nye vedtægter for museet. Heri indgik retningslinier for udpegelse af et repræsentantskab, der skal besætte de ikke-politiske poster i den fremtidige museumsbestyrelse.

I skrivende stund er alt dette godt i vej, og på det faglige plan fungerer museet – takket være det dygtige personale – med »business as usual«. Med hensyn til opbygningen af en ny, stærkere maritim profil er indsatsen i starten lagt på at give museet et mere maritimt image udadtil. Her vil blive bygget en ny, mere indbydende indgang, markeret med et nyt logo – som selvfølgelig også vil optræde på brevhoved og foldere. Dette skal suppleres med en bedre skiltning for tilkørselsvejene til museet.

Skønt mange ressourcer har været lagt i omstruktureringen og overgangen til kommunal administration, har der også været overskud til en indsats på de egentlige kulturelle områder:

Museet har leveret illustrationsmateriale til dette års julemærke for Aabenraa by. Museet vil i sommerens løb være skueplads for kanonsalutter - arrangementer, der gennemføres i samarbejde med en af de mange interessegrupper omkring Aabenraa Museum - Auroras Kanonlaug. Dette vil dog finde sted uden for muse-

Akvarel af fregatskibet Bernstorff af Flensborg, malet af Antoine Roux i 1805. Skibet blev bygget 1795 i Flensborg og havde en tolv mands besætning. Skibet blev i 1808 meldt opbragt i England. Foto: Aabenraa Museum.

umsbygningen. Museet har hertil leveret faglig historisk bistand til udstillingen »Fra Stambåds til Clipper«, som Det Maritime Kalvø åbnede den 12. juni i hovedbygningen på Kalvø.

Der er startet et tæt samarbejde med det andet kommunale museum i byen, Kunstmuseet Brundlund Slot, hvor der bl.a. drøftes fælles åbningsdage og entréstørrelse, evt. fælles billetsystem og præsentationsfolder.

Der er foreløbige planer om særudstillinger: »Skatte på Havets Bund«, en udstilling om de mange spændende vrage, der findes på den danske havbund.

»Kolding koggen« drejer sig om et marinarkæologisk fund, der blev gjort allerede i 1944, men som først 50 år senere blev opsporet igen og endeligt udgravet. Dette 1400-tals vrage er særlig interessant, da det kan påvises, at træet, der blev an-

vendt til bygningen af dette skib, stammer fra Sønderjylland, nærmere betegnet fra egnen øst for Haderslev. Moderne teknologi kan - med lidt held - afsløre meget.

En tredje udstilling, »Samuraien - krigens mange ansigter«, har sit udgangspunkt i den enestående samling af samurairustninger, der findes i museets egen, permanente udstilling. De er i slutningen af 1800-tallet hjembragt fra Østen. For disse særudstillinger er der endnu ikke lagt faste datoer, men det forventes, at én, måske to, gennemføres i 2004.

Der er i museets fremtidige rolle ingen intentioner om at ændre ved de traditionelle og meget populære tiltag: Den 13. juni afholdtes »bagedag« på Michelsens gård, og »Oldemors Juletræ« vil også i år løbe af stabelen i forbindelse med juleen 2004.

Hvor kommer flygtningene og indvandrerne i Aabenraa fra?

Af KIM FURDAL

Ved indgangen til det 21. århundrede udgjorde flygtninge og indvandrere knap 5% af befolkningen i Aabenraa. Arkivar Kim Furdal, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, har set på deres baggrund.

Indledning

Flittige læsere af Sønderjysk Månedsskrift vil kunne huske, at jeg i majnummeret 2003 skrev om indvandrere og flygtninge i Aabenraa kommune gennem de sidste

20 år. I artiklen konkluderede jeg, at gruppen af flygtninge og indvandrere med anden etnisk baggrund end dansk og deres efterkommere ved indgangen til det 21. århundrede udgjorde ca. 5% af befolkningen i kommunen. Endvidere kunne jeg konstatere, at der var sket en betydelig vækst fra 1980. Mens der i 1980 boede 35 flygtninge og indvandrere fra de ti største oprindelseslande uden for den vestlige kulturkreds, var tallet i 2002 vok-

Vietnamesiske bådflugtninge i små og primitive både var forsidestof i sidste halvdel af 1970'erne. Langt fra alle var så heldige, at de blev samlet op af et skib i internationalt farvand.

set til 754. Ser man bort fra vores naboer, Tyskland og Norge, er de største oprindelseslande i dag Tyrkiet (247), det tidligere Jugoslavien (277), Vietnam (184), Sri Lanka (160), Libanon (105), Iran (37), det tidligere Sovjetunionen (35), Polen (35) og Irak (21).

I det følgende vil vi foretage en lokalhistorisk tour de force i verdens brændpunkter for at vise, hvorledes det store globale samfund meget direkte får betydning for det lille lokale samfund. For at undgå misforståelser skal jeg understrege, at vi ikke kender den enkeltes personlige grund til at rejse til Danmark. Årsagerne kan i princippet være mange, men som det vil fremgå, har mange af landene været præget af væsentlige politiske og militære begivenheder, der har tvunget store befolkningsgrupper på flugt. I det følgende har vi pillet efterkommere af flygtninge og indvandre ud af statistikken for at fokusere på dem, som rent faktisk kom til Danmark fra de pågældende lande, og kaste lys over de forhold og begivenheder, som har sat folk i bevægelse og ladet dem finde vej til Aabenraa Kommune.

Tyrkiske indvandrere

Indtil midten af 1960'erne kom den helt overvejende del af indvandrerne fra Vesteuropa og Nordamerika. Det vakte derfor betydelig opsigt, da tyrkiske indvandrere begyndte at dukke op i gadebilledet fra slutningen af 1960'erne. Danmark manglede på dette tidspunkt arbejdskraft og kunne tilbyde de ufaglærte arbejdere væsentligt bedre løn og levevilkår, end de kunne opnå i landdistrikterne på den Anatoliske Højslette, hvorfra mange af de tyrkiske indvandre kom. Aabenraa Kommune blev dog aldrig for alvor en del af denne udvikling. Sønderjylland var i 1960'erne og 1970'erne endnu et landbrugssamfund med en begrænset industri, som var i stand til

at beskæftige de mennesker, der enten forlod landbruget eller søgte beskæftigelse ved siden af landbruget. Endnu i 1980 var der således kun 18 indvandrere i Aabenraa Kommune, som på dette tidspunkt udgjorde størsteparten af de tyrkiske indvandrere i Sønderjylland.

Herefter begyndte udviklingen imidlertid at tage fart. Tyrkiet var op gennem 1970'erne plaget af politisk vold med daglige politiske drab og terror i de tyrkiske storbyer. Denne udvikling fik i 1980 militæret til på ny at tage magten, hvorefter fulgte en periode med forbud mod politiske partier, militær undtagelsestilstand og »bandlysning« af en række aviser, inden militæret i 1983 efter et valg overlod regeringsmagten til en civil regering. Volden forsvandt ikke, men kom under kontrol bl.a. i kraft af en systematisk brug af tortur. Derimod fik militæret ikke bugt med et af Tyrkiets væsentligste strukturelle problemer, afvandringen fra landbruget, der har været langt større end væksten i arbejdspladser inden for industrien. Det er en af hovedårsagerne til, at der i 1992 levede omkring 2,3 mill. tyrkere som gæstarbejdere i Europa og Mellemøsten.

Et andet af Tyrkiets problemer, der accelererede fra slutningen af 1980'erne, var det kurdiske spørgsmål. Der lever i Tyrkiet omkring 12 mill. kurdere, hvilket udgør knap 20% af befolkningen. Kurderne anerkendes ikke som et mindretal med særlige rettigheder, og indtil 1991 var det forbudt at tale kurdisk offentligt, ligesom det var forbudt at udgive bøger og tidsskrifter på kurdisk. Først fra juli 2002 er det efter pres fra bl.a. EU blevet tilladt at anvende kurdisk i TV, radio og i undervisningen. Tyrkiet har derfor været kendetegnet af en række kurdiske oprør i 1925, 1930, 1938 og fra begyndelsen af 1970'erne af PKK's (Kurdistan Arbejder Parti) væbnede kamp. I slutningen af 1980'erne og i første halvdel

af 1990'erne accelererede kampene mellem det tyrkiske militær og PKK. I perioden 1984-1990 blev der dræbt godt 2.000 mennesker i kampen, mens antallet af dræbte alene i de første 9 måneder af 1992 nåede op på ca. 2.000. Ved flere lejligheder har det tyrkiske militær heller ikke holdt sig inden for landets grænser, men i bl.a. 1991 udvidet sine operationer ind i Irak, som også rummer et meget stort kurdisk mindretal.

Det er i lyset af denne udvikling i Tyrkiet, man skal se den voldsomme vækst i den tyrkiske befolkningsgruppe i Aabenraa Kommune siden 1980, som har gjort tyrkerne til den næststørste indvandrergruppe i kommunen. Der foreligger ingen undersøgelser af den tyrkiske befolkningsgruppes herkomst, men der er ingen tvivl om, at den rummer et stort kurdisk mindretal.

Polsk krise og forår

Polsk indvandring har en lang historie i såvel kongeriget som i Sønderjylland. De polske roepiger kom ikke blot til Lolland og Falster i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet for at arbejde i roesæsonen, men også til Sønderjylland. Omtrent samtidig arbejdede der hvert år i teglværkssæsonen en stor gruppe polakker på teglværkerne omkring Nybøl Nor og Broagerland. Årsagerne var på dette tidspunkt væsentligst økonomiske. Siden var det mere politiske motiver, som drev polakker til Danmark. I slutningen af 1960'erne oplevede Polen således en stigende antisemitisme, der fik omkring 7.000 polske jøder til at flygte til Danmark i årene fra 1969 til 1972. Mange af disse fortsatte videre til andre lande, men godt halvdelen blev boende i Danmark.

I starten af 1970'erne havde Polen den højeste økonomiske vækst i de tidligere østbloklande, i stor udstrækning finansieret ved lån i vesteuropæiske banker. I sidste halvdel af 1970'erne vendte ud-

viklingen imidlertid, og Polen blev præget af økonomisk tilbagegang, som i 1980 udviklede sig til en regulær krise, da landets eksportindtægter svigtede. Som et modtræk mod udviklingen hævede den polske regering fødevarerpriserne for at forøge valutaindtægterne, hvilket, kombineret med en alvorlig fødevarerangel med tomme butikshylder, førte til omfattende strejker i august 1980. Strejkerne startede i den polske værftsindustri i Gdansk, men bredte sig og førte til oprettelsen af den uafhængige fagforening »Solidaritet« med værftsarbejderen Lech Walesa i spidsen. Kravet om frie fagforeninger og højere løn slog hurtigt over i krav om sociale og politiske reformer og førte dermed til et opgør med kommunistpartiet. Det førte til militær undtagelsestilstand den 13. december 1981 med efterfølgende gadekampe i Gdansk og Warszawa. Mange polakker havde på dette tidspunkt en følelse af magtesløshed og en tilværelse uden fremtidsudsigter, hvis de da ikke som engagerede i Solidaritet følte sig truet af myndighederne. Begge dele medførte en flygtningestrøm til Danmark, som i perioden fra 1980 til 1985 modtog 1.277 flygtninge, hvoraf ca. 20 kom til Aabenraa. I sidste halvdel af 1990'erne er gruppen af polske indvandrere vokset i kølvandet på murens fald, så der i dag opholder sig 34 polakker i Aabenraa.

Vietnamesiske bådflugtninge

I 1975 brød det sydvietnamesiske styre sammen efter årtiers væbnet kamp, først mod den franske kolonimagt fra slutningen af 1930'erne og frem til 1954 og siden i et væbnet opgør mellem Nord- og Sydvietnam, støttet af henholdsvis Sovjetunionen/Kina og USA. Det sydvietnamesiske styres fald skete på dramatisk vis, da Den Nationale Befrielsesfront sammen med nordvietnamesiske styrker rykkede ind i Saigon

I 1979 kom Khomeiny til magten i Iran, og kun godt et år efter angreb Irak landet, som på dette tidspunkt var præget af politisk kaos. Her ses Khomeiny på et gavlmaleri sammen med en af de mange unge martyrer, som mistede livet under krigen med Irak.

den 30. april 1975, og de sidste amerikanere blev fløjet ud af Vietnam fra taget af den amerikanske ambassade. Året efter blev Nord- og Sydvietnam forenet til en socialistisk stat. De følgende år var Vietnam plaget af store økonomiske problemer. Forklaringen var dels følgerne af overgangen fra krigsøkonomi til fredsøkonomi dels som resultatet af det kommunistiske styres forsøg på at nationalisere økonomien i Sydvietnam. Samtidig blev de økonomiske problemer forværret af en international handelsboykot. Nationaliseringen af al handel og produktion ramte især de etniske kinesere,

der var udsat for politiske arrestationer, som udviklede sig til en regulær forfølgelse af de etniske kinesere, ikke mindst i lyset af de tiltagende spændinger mellem Vietnam og Kina efter 1977.

De økonomiske forhold i Vietnam og forfølgelsen af de etniske kinesere førte i årene fra 1975 til 1979 til en massiv flygtningestrøm ud af Vietnam på primitive både til de omliggende lande, hvis de da ikke blev reddet af skibe, som befandt sig i farvandet. Alene i juni 1979 forlod 56.941 bådflugtninge således Vietnam. Langt størsteparten af flygtningene var af kinesisk afstamning, og de betalte ofte dyrt for en plads på en plimsoller, der sejlede mod et ukendt land, som mange gange nægtede at modtage flygtningene. Mange af flygtningene søgte mod USA, men der kom også bådflugtninge til Danmark.

Flygtninge fra Iran og Irak til Danmark og Aabenraa.

	Iran		Irak	
	Danmark	Aabenraa	Danmark	Aabenraa
1980	81	0	150	0
1981	20	0	67	1
1982	26	0	82	0
1983	62	0	147	0
1984	644	0	153	0
1985	3.939	0	528	0
1986	1.149	2	423	0
1987	1.060	9	228	1
1988	1.006	7	445	3
1989	657	6	511	20
1990	713	5	430	11
1991	781	1	443	2
1992	560	2	1.055	1
1993	400	0	782	0
1994	304	0	534	0
1995	261	0	738	0
1996	375	0	1.024	0
1997	357	0	962	0
1998	374	0	1.913	0
1999	342	0	899	0
2000	601	0	1.177	9
2001	704	7	1.415	6

Kilde: Danmarks Statistikbank.

I 1980 kom to hold vietnamesiske bådflugtninge til Aabenraa, som Dansk Flygtningehjælp havde udvalgt. De fleste af flygtningene var katolikker og kom fra mindre byer i et bestemt landdistrikt. De kendte stort set hinanden fra hjemlandet, hvor en tæt kontakt til den katolske præst var en væsentlig del af livet. I Aabenraa blev de godt modtaget, og den katolske menighed gjorde et stort arbejde for at få dem integreret i samfundet og menigheden. Sankt Ansgars Kirke blev det faste holdepunkt, hvor man de første år holdt særskilt messe for dem. Flygtningene var meget aktive. De anskaffede sig bl.a. deres egne salmebøger og benyttede deres melodier fra hjemlandet, hvilket medvirkede til, at de meget hurtigt fandt sig til rette i Aabenraa. Siden de første kom til Aabenraa, er der kommet flere vietnamesere, så der ved indgangen til 2002 var 92 vietnamesere i Aabenraa Kommune. Hertil kommer 64 »efterkommere« af bådflugtningene, så det vietnamesiske samfund i januar 2002 talte 156 medlemmer.

Revolution og krig

De iranske og irakiske flygtninge skal i denne sammenhæng ses under et. I 1980 var der ikke en eneste flygtning fra de to lande, men ti år senere havde Aabenraa Kommune 71 flygtninge herfra. Historien starter i Iran tolv år tidligere, hvor der var en voksende utilfredshed med shahen, der førte et enevældigt, diktatorisk og provestligt styre godt støttet af det hemmelige politik, et enormt militærapparat og amerikanske militærrådgivere. I sidste halvdel af 1978 førte den stigende utilfredshed til store massedemonstrationer kort tid efter afslutningen af ramadanen, hvilket endte i nedskydning af flere hundrede demonstranter og undtagelsestilstand. Herefter gik det meget stærkt. Den 13. december 1978 erklærede den amerikanske præsident Jimmy Carter sin støtte til shahen, som den 16.

januar 1979 måtte forlade Iran, hvilket blev startskuddet til den islamiske revolution i Iran med den landflygtige ayatollah Khomeiny som den samlende person. Tiden omkring 1979/80 var præget af kampen om magten mellem en liberal, demokratisk linie og islamiske fundamentalister, som vandt magtkampen, og af revolutionsgardisters besættelse af den amerikanske ambassade den 22. oktober 1979.

Midt under den iranske revolution angreb Irak den 22. september 1980 Iran under påskud af, at det iranske styre havde brudt en aftale fra 1975 om den omstridte Shatt-el-Arab-kanal på grænsen mellem de to lande. Det irakiske styre regnede formentlig med, at det ville blive en let og hurtig krig mod det svækkede land med en hær, der næsten var gået i opløsning efter Khomeinys udrensninger i lan-

Krigen mellem Irak og Iran blev ufattelig blodig. Billedet er taget på en martyrkirkegård syd for Teheran, hvor der ligger tusinder af iranske soldater begravet.

dets officerskorps. Det skulle imidlertid gå anderledes. Nok trængte det irakiske militær dybt ind i Iran, men i 1982 ændrede situationen sig, og Irak blev trængt stadig længere tilbage, indtil de iranske tropper i 1988 stod få kilometer fra Iraks næststørste by Basra. På dette tidspunkt havde otte års krig tæret så kraftigt på begge parter, at det i august 1988 med FN's bistand lykkedes at få etableret en våbenhvile.

I alt menes krigen, der blev ualmindelig blodig, at have koste 1,5 millioner iranere og irakere livet. Størst var tabene på iransk side (skønsmæssigt 1 million mand), hvor man bl.a. sendte unge drenge, udstyret med en nøgle til himmerigets port og dårligt udrustede gamle mænd gennem de irakiske minefelter for at rydde vejen for de egentlige tropper. Fra irakisk side afholdt, man sig ikke fra at anvende forbudte kemiske giftgasser mod de iranske tropper og kurderne i nord, som benyttede krigen til at gøre oprør mod regeringen i Bagdad.

Mens freden udadtil sænkede sig over Iran, havde den irakiske diktator Saddam Hussein tilsyneladende ikke fået nok. Allerede den 2. august 1990 invaderede irakiske styrker uden varsel den lille oliestat Kuwait. Invasionen førte ikke alene Irak på kollisionskurs med den vestlige verden, men også med flere af de olierige arabiske stater, der frygtede, at Kuwait kun var en trædesten mod andre militære mål. Invasionen førte til en økonomisk blokade af Irak og siden til den kortvarige golfkrig - »Desert Storm« - med en koalition af overvejende vestlige lande med USA i spidsen. Krigen startede med omfattende luftbombardementer den 17. januar 1991 og sluttede den 28. februar 1991 med et næsten totalt militært sammenbrud for de irakiske styrker. Hvad krigen ikke ødelagde for den irakiske økonomi, har handelsboycotten gjort i årene efter, da Saddam Hussein ikke ville

redegøre for sine kemiske og atomare våbenprogrammer.

Den iranske revolution, den irakisk-iranske krig og den udbredte politiske forfølgelse i begge lande har sendt tusinder på flugt fra Iran og Irak. Umiddelbart førte den iranske revolution ikke til de store flygtningestrømme til Danmark. Det var først i årene 1984 og 1985, at de store flygtningestrømme skyllede ind over landet, da krigens menneskelige omkostninger for alvor blev følelige for den enkelte familie ikke mindst i Iran, der led de største tab. Der er dog heller ingen tvivl om, at de politiske forføl-

Flygtninge fra Libanon til Danmark og Aabenraa.

	Danmark	Aabenraa
1980	23	0
1981	49	0
1982	22	0
1983	54	0
1984	54	0
1985	426	0
1986	2.460	0
1987	1.660	16
1988	1.129	0
1989	1.719	28
1990	1.360	35
1991	1.290	12
1992	1.343	3
1993	544	0
1994	290	1
1995	264	0
1996	289	0
1997	275	0
1998	361	2
1999	306	0
2000	503	1
2001	423	2
I alt	14.844	100

Kilde: Danmarks Statistikbank.

gelses i såvel Iran som Irak har spillet en væsentlig rolle. Giftgasangrebet på kurdiske landsbyer i den nordlige del af Irak i 1988 er kun et af de mest ekstreme udslag af denne forfølgelse og politiske undertrykkelse. For Iraks vedkommende spillede nederlaget i 1991 og den internationale handelsboykot af landet en afgørende rolle for flygtningestrømmen. Mens Danmark i 1980'erne modtog flere flygtninge fra Iran end Irak, var situationen omvendt i 1990'erne og begyndelsen af det nye årtusinde til trods for at Iran har 2½ gange så mange indbyggere som Irak. Det er dog relativt begrænset, hvad Aabenraa Kommune har mærket til flygtningestrømmen fra de to lande. I slutningen af 1980'erne modtog kommunen en gruppe flygtninge, og omkring 2000 kom der yderligere en mindre gruppe flygtninge fra de to lande. Ved indgangen til 2002 boede der 19 irakiske flygtninge med to børn og 30 iranske flygtninge med syv børn i Aabenraa.

Tamilske flygtninge

Konflikten på Sri Lanka huskes i dag af de fleste danskere nok mest for Tamilsagen i slutningen af 1980'erne og begyndelsen af 1990'erne med den fhv. konservative justitsminister Erik Ninn Hansen i hovedrollen. Bag det parlamentariske og juridiske drama i Danmark ligger dog en særdeles blodig virkelighed på Sri Lanka, med kampe mellem de sinhalesiske regeringsstyrker og de såkaldte tamilske tigre i årene fra 1983 og frem.

Bag konflikterne på Sri Lanka ligger årelange spændinger mellem det sinhalesiske flertal og det tamilske mindretal på øens nordlige og østlige dele med hovedcentre i Jaffna og Batticaloa. Begge grupper stammer oprindeligt fra Indien, hvorfra de er udvandret. Sinhaleserne kan føres tilbage til den nordlige del af Indien og tamilerne til den sydlige del, hvor der stadig bor en stor tamilsk befolknings-

gruppe i provinsen Tamil Nadu, hvilket er væsentligt for forståelsen af Indiens rolle i konflikten. Mens sinhaleserne er budhister, er tamilerne hinduer, men en lang række faktorer har, siden øen blev selvstændig i 1948, spillet en rolle for skærpelsen af modsætningerne mellem de to befolkningsgrupper. I juli 1983 eksploderede modsætningerne imidlertid i et voldsorgie med overfald og drab på tamilere, nedbrændingerne og plyndringer af tamilske hjem, siden kaldet »Den sorte uge«. På denne uge mistede alene i hovedstaden Colombo mindst 500 tamilere livet, mens 90.000 måtte søge tilflugt i flygtningelejre rundt om i byen. Den sorte uge blev startskuddet til en meget kraftig og blodig optrapning af volden fra såvel hæren som de militante tamilske grupper, de såkaldte tigre. Volden kulminerede i maj 1987, da regeringen indledte en storstilet militæroffensiv, der sendte størsteparten af befolkningen i de berørte distrikter på flugt. Herefter greb Indien ind for at sikre den tamilske befolkningsgruppe, hvilket førte til en fredsftale mellem Sri Lanka og Indien om bl.a. udstationering af indiske tropper i Sri Lanka for at opretholde fredsftalen. Det blev dog en skrøbelig fred, der nok lagde låg på uroen, men som ikke formåede at bringe fred i det nordlige og østlige Sri Lanka, da aftalen ikke løste problemerne bag volden.

Volden sendte store befolkningsgrupper på flugt. I maj 1986 kunne politiet i Padborg rapportere, at et stigende antal tamilske flygtninge illegalt forsøgte at snige sig over den dansk/tyske grænse. I alt kom der ca. 3.000 tamilske flygtninge til Danmark. Af disse opholdt 105 sig i januar 1990 i Aabenraa kommune. Op gennem 1990'erne er den tamilske befolkningsgruppe i Aabenraa dog vokset, og i januar 2002 udgjorde den 160 personer, hvoraf de 43 er børn af tamilske flygtninge.

Det libanesiske inferno

Af de mange konflikter rundt om i verden er det libanesiske inferno nok et af de mest komplicerede. Problemerne går tilbage til tiden umiddelbart efter Første Verdenskrig, hvor Frankrig fik skabt spirer til en libanesiske statsdannelse, der aldrig tidligere havde udgjort en politisk, økonomisk eller kulturel enhed. Egentlig selvstændighed fik Libanon dog først i 1946. Religiøst og kulturelt består landet af en række kristne og muslimske grupperinger, hvis politiske indflydelse og magt blev fastlagt ved en national pagt i 1943, således at præsidenten altid skulle komme fra den største befolkningsgruppe, de kristne maronitter, mens ministerpræsidenten skulle være sunnimuslim.

Ikke mindst i 1960'erne skete der ganske betydelige økonomiske, sociale og befolkningsmæssige forskydninger i Libanon, uden at der skete tilsvarende ændringer af den nationale pagt, så den i

stigende grad var ude af trit med de faktiske befolkningsforhold i landet. Samtidig havde Libanon modtaget meget store grupper af palæstinensiske flygtninge i kølvandet på krigen mellem Israel og den arabiske verden. Allerede ved ud-råbelsen af Israel i 1948 modtog Libanon ca. 100.000 palæstinensiske flygtninge, der var henvist til at leve i flygtningelejre rundt om i landet. De blev ikke optaget i det libanesiske samfund, da det dels ville rykke afgørende ved magtfordelingen, der var aftalt i 1943, dels ville være en indirekte anerkendelse af Israel. Det var ikke mindst alvorligt for de kristne befolkningsgrupper, da Libanon i midten af 1970'erne rummede ca. 600.000 muslimske palæstinensere.

Resultatet blev skærpede konflikter, der i 1975 brød ud i en regulær borgerkrig, som blev standset, da Syrien i juni 1976 sendte tropper ind i Libanon. Det var dog kun for en kort periode frem til

Kampene mellem de tamilske tigere og de singalesiske regeringstropper har været blodige, og som så ofte før har ingen af parterne skånet civilbefolkningen.

marts 1977, da man ikke havde løst problemerne om fordelingen af den politiske magt i landet. I løbet af borgerkrigen var Libanon blevet opsplittet i en række selvstændige områder ledet af militære militser, som efter den libanesiske stats sammenbrud i 1975-76 overtog en række af statens opgaver. I oktober 1980 indtrådte der en forbedring af forholdene i Libanon, men som følge af de mange stridende parter og deres militser og ikke mindst det spændte forhold mellem Israel og Syrien har det været næsten umuligt at opnå en fred i Libanon. Frem til 1982 forblev borgerkrigen overvejende et internt libanesiske og syrisk problem, men i juni 1982 invaderede Israel Libanon for at stoppe palæstinensiske beskydninger af det nordlige Israel. Det skete bl.a. ved en militær belejring af Vestbeirut, hvor PLO-ledelsen havde sit hovedkvarter. Da PLO nægtede at acceptere de israelske krav, blev Vestbeirut udsat for voldsomme bombardementer. Selv om PLO blev tvunget ud ved USA's mellemkomst og indsættelse af amerikanske og franske styrker, og der i juni 1983 kom en aftale i stand mellem Israel og den libanesiske regering, så havde den israelske invasion kun skruet op på voldsspiralen i Libanon. Den 16. september samme år gik de såkaldte Libanesiske Styrker ind i flygtningelejrene Sabra og Chatila, hvor de udøvede en massakre på ubevæbnede civile. Borgerkrigen fortsatte bl.a. mellem sunni- og shiamuslimske militser i foråret 1984 om magten i de tidligere PLO-dominerede områder.

Gennem det hidtidige forløb havde den libanesiske økonomi været forbløffende upåvirket af krigshandlingerne, men i juli 1984 faldt den libanesiske valuta pludselig meget drastisk efter at have holdt sin værdi siden starten af borgerkrigen i 1975. Resultatet blev et voldsomt betalingsbalanceunderskud og en galopperende inflation.

I 1985 trak Israel sig formelt ud af Libanon efter at have sikret en sikkerhedszone, hvor kristne militser havde fordrevet den muslimske befolkning. Shiamuslimerne, der oprindeligt havde hilst den israelske besættelse velkommen, vendte sig nu i stigende grad mod Israel. De mange shiamuslimske angreb på de israelske tropper var da også en af årsagerne til den israelske tilbagetrækning. I 1990 indledte Syrien en offensiv mod den proisraelske general Aoun, der efter korte kampe måtte flygte, hvilket banede vejen for en venskabsaftale mellem Syrien og Libanon i maj 1991. To måneder senere gik den libanesiske hær ind i de PLO-kontrollerede områder ved havnebyen Saida og tvang PLO ud af deres baser, der blev anvendt mod Israel. Siden har forholdene i Libanon været præget af shiitiske angreb på den nordlige del af Israel og israelske gengældelsesangreb på Hisbollah-stillinger og palæstinensiske flygtningelejre i Libanon.

Som mange andre steder har konflikten i Libanon sendt befolkningen på flugt, men indtil begyndelsen af 1980'erne var det meget begrænset, hvad Danmark modtog af flygtninge fra Libanon på trods af borgerkrigen. Faktisk er det først med Israels invasion i 1982, kampene i og omkring Beirut i 1983/84 og sammenbruddet af den libanesiske økonomi i 1984, at flygtningestrømmen satte ind. Fra 1984 til 1985 voksede antallet af flygtninge fra Libanon til Danmark fra 54 i 1984 til 2.460 i 1986. I samme tidsrum modtog Aabenraa kommune de første 16 flygtninge af i alt 100 flygtninge i perioden frem til 2000, helt overvejende i perioden frem til 1992. Mange af flygtningene har dog siden forladt Aabenraa Kommune. I 1990 var der 98 libanesiske flygtninge og 13 børn/efterkommere, mens der i januar 2002 kun var 61 libanesiske flygtninge tilbage i kommunen. Til gengæld havde Aabenraa Kommune 44 børn/efterkom-

mere. Noget tyder altså på, at de libanesiske flygtninge i Aabenraa har slået sig ned for at blive.

Sovjetunionen i opløsning

Næppe mange politiske begivenheder har spillet så stor international rolle som Sovjetunionens sammenbrud i slutningen af 1980'erne og begyndelsen af 1990'erne. I løbet af ganske få år skulle verden til at forholde sig til nye stater som bl.a. Rusland, Ukraine, Armenien og Uzbekistan, mens »duellen uden ende« mellem USA og Sovjetunionen blev afløst af forholdet mellem en supermagt og en række store nationer. Opløsningen har dog langt fra været problemløs, med alvorlige økonomiske problemer og væbnede konflikter i specielt Kaukasus, som har bidraget til den internationale folkevandring. I 1995 havde Aabenraa Kommune elleve indvandrere fra Sovjetunionen, som i 2002 var blevet til 35. Indvandringen fra det tidligere Sovjetunionen er ikke noget nyt fænomen, hvad der bl.a. må tilskrives de traditionelt stærke forbindelser over Østersøen til de baltiske lande og Rusland. Her kan forklaringen meget vel tilskrives almindelige handelsmæssige og personlige forbindelser. Det er formentlig

Indvandrere og flygtninge fra det tidligere Sovjetunionen 2002

	Antal	Andel i %
Sovjetunionen	4	11,40%
Rusland	8	22,90%
Estland	2	5,70%
Letland	6	17,10%
Litauen	3	8,60%
Ukraine	3	8,60%
Armenien	6	17,10%
Aserbadjan	3	8,60%
I alt	35	100,00%

Kilde: Danmarks Statistikbank.

forsat den væsentligste forklaring på den overvejende del af de 35 indvandrere fra det tidligere Sovjetunionen, hvoraf de 19 stammer fra Rusland, Estland, Letland og Litauen. Derimod er det nok mere tvivlsomt, om seks personer fra Armenien og tre fra Aserbadjan var havnet i Aabenraa, hvis de to stater ikke havde ligget i åben krig om Nagorno-Karabakh siden 1990. En krig som knap nok er afsluttet, hvilket har drevet mange armeniere på flugt til især Nordkaukasus på den russiske side af grænsen.

Jugoslavien efter Tito

Selv om Jugoslavien kun har eksisteret ganske kort i perioden 1918-1941 og igen 1945-1992, har landet været præget af de mest komplicerede etniske forhold i Europa, hvad der har bidraget til at gøre Balkan til en krudttønde, præget af tilbagevendende og blodige konflikter. Med afslutningen af Anden Verdenskrig blev der foreløbig sat et punktum for volden med dannelsen af Den Jugoslaviske Forbundsrepublik med den respekterede partisanleder Josip Tito som den samlende figur. Men det var også et Jugoslavien præget af meget store økonomiske og sociale forskelle. De rige, nordlige provinser Slovenien og Kroatien, der tjente på industri og turisme ved Adriaterhavet, og det fattige Kosovo. Det bidrog til nationalismen, som Tito i kraft af sin person, men også med en blanding af tolerance og undertrykkelse formåede at holde nede.

Den 4. maj 1980 døde Jugoslaviens præsident Tito og dermed den samlende figur for Den Jugoslaviske Forbundsrepublik. I årene herefter blev landet ledet af en gruppe med repræsentanter for hver af de seks republikker og to provinser, men i løbet af de følgende år begyndte de etniske konflikter, der fik næring af en langvarig økonomisk krise og kommunismens fald, at slå revner i forbunds-

republikken. I 1991 kom det til et åbent brud, da Slovenien og Kroatien den 25. juni meldte sig ud af den jugoslaviske forbundsstat efter en forudgående folkeafstemning. Den jugoslaviske forbundshær blev herefter indsat, men efter kortvarige kampe trak hæren sig ud for at koncentrere sig om Kroatien, og den 7. oktober blev Slovenien selvstændigt.

Så let skulle det ikke gå i Kroatien, hvor der var et serbisk mindretal på 600.000 indbyggere, der for en stor dels vedkommende var bosat i området fra Krajina til Slavonien. Efter uafhængighedserklæringen blev den eksisterende borgerkrigs-lignende tilstand afløst af en regulær serbisk erobningskrig, der blev fulgt op af terror og etniske udrensninger af ikke-serbere. Den 6. april 1992 fulgte anerkendelsen af Bosnien-Hercegovina som et selvstændigt land af det internationale samfund, og umiddelbart herefter rykkede den veludrustede, serbisk dominerede hær ind til det, der skulle blive den længste og mest grusomme krig i Europas historie efter Anden Verdenskrig, med ca. 250.000 dræbte og over 2. mill. flygtninge. Serberne fulgte en nøje planlagt strategi, hvor man først sikrede sig kontrollen over kommunikationscentre og de administrative, politiske og økonomiske organer i de serbisk dominerede områder. Herefter blev de på forhånd udpegede personer likvideret og den ikke-serbiske befolkning terroriseret til at flygte. Etnisk blandede byer, der gjorde modstand, blev omringet, bombarderet, og når byen var faldet, blev lokale militser sat ind for at foretage etniske udrensninger, der mere havde karakter af folkemord.

Efter mere end to års borgerkrig begyndte krigslykken dog at vende for serberne i december 1994, da den bosniske regeringshær og den kroatiske hær erobrede en række vigtige byer i den sydlige del af Bosnien. I august 1995 fulgte så de kroatiske styrkers erobring af

Krajina, hvilket sendte mindst 150.000 serbiske indbyggere på flugt, men som også gjorde serberne mere interesseret i en forhandlingsløsning. Omtrent samtidig havde verdenssamfundet endelig fået nok efter massakren i juli 1995 i den FN-kontrollerede muslimske by Srebrenica, hvor ca. 8.000 mænd ned til 8-års alderen blev bagbundet og myrdet af de serbiske styrker. Begivenhederne og frygten for, at serberne ville indtage andre FN sikrede zoner, førte til, at NATO-fly bombede serbiske stillinger. Dermed blev vejen banet for en fredsaftale i december 1995.

I Kosovo herskede der helt frem til 1998 en ustabil balance. Provinsens befolkning er for over 90 procents vedkommende albanere, og efter at det jugoslaviske parlament i 1990 inddrog provinsens selvstyre, blev det styret direkte fra Beograd med undertrykkelse af befolkningens rettigheder. I starten forsøgte albanerne at få en fredelig løsning, men fra midten af 1990'erne voksede kravet om handling, og mange unge begyndte at melde sig ind i UCK (Kosovos befrielsesfront), der i 1998 udførte en række attentater mod fremtrædende serbere. Voldsskruen blev drejet endnu engang, da de jugoslaviske styrker gik til angreb ved bl.a. at beskyde albanske landsbyer, og fra sommeren 1998 var der åben krig, der sendte godt 250.000 kosovo-albanere på flugt. Med fundet af massegrave i 1998 begyndte det internationale samfund at reagere på begivenhederne i Kosovo, og med opdagelsen i januar 1999 af 45 civile, der var blevet myrdet af serbiske grupper, voksede kravet om et internationalt indgreb. I februar blev der indledt forhandlinger om en fredsaftale, men da det ikke lykkedes at få serbernes accept, indledte NATO i marts samme år bombninger af serbiske militære mål. Omtrent samtidig indledte serbiske styrker en offensiv i Kosovo, hvor titusinder blev fordrevet, dræbt eller mishandlet og

deres hjem brændt ned. Bombningerne fortsatte i elleve uger, hvorefter der i juni 1999 blev underskrevet en fredsaftale for Kosovo.

Krigen i det tidligere Jugoslavien førte til den største flygtningestrøm i Europas historie efter 1945, ikke mindst fra Bosnien-Hercegovina, hvor hver anden indbygger ved udgangen af 1993 var på flugt. Det er da også flygtninge herfra, der har udgjort hovedparten af de mange tusinde flygtninge, der kom til Danmark. Alene i 1995 kom der således lidt over 16.000 bosniske flygtninge til Danmark, og Aabenraa har modtaget 168 flygtninge fra Bosnien-Hercegovina, som med børn udgjorde 190 personer ved starten af 2002. Fra det tidligere Jugoslavien var der på dette tidspunkt 51 personer, mens der fra Den Jugoslaviske Forbundsrepublik og herunder Kosovo siden 2000 er kommet 22 personer. Endvidere boede der i januar 2002 seks personer fra Kroatien og

otte fra Markedonien i Aabenraa.

Afslutning

Rundt om i verden har de sidste 25 år været præget af krige og kriser, der har sendt store befolkningsgrupper på flugt. Begivenheder i det store samfund som f.eks. de vietnamesiske myndigheders forfølgelser af bestemte befolkningsgrupper eller sammenbruddet af den libanesiske stat får også konsekvenser for Aabenraa kommune. Dermed skal befolkningen også til at lære nye etniske samfund at kende, som hver især har deres opfattelse af det gode liv med i bagagen. Nutid glider hurtigt over i fortid. Det er således allerede 25 år siden, at de første vietnamesere kom til Aabenraa. De lokalhistoriske institutioner må derfor kende deres besøgstid og dokumentere denne side af lokalhistorien og livet, som det leves hos de nye borgere. Samtidig har mange offentlige institutioner som skoler,

Sarajevo 1994 med sønderskudte huse, en by præget af frygt.

børnehaver og fritidshjem brug for større viden om de nye borgere i det daglige arbejde. Måske kunne de to ender mødes, så lokalhistorien ikke blot giver borgerne større viden om lokalsamfundet og dets historie, men også en viden og forståelse, der kan forbedre kontakten mellem medarbejdere i de offentlige institutioner og de nye borgere.

Litteratur

- Kim Furdal: »Indvandrere og flygtninge i Aabenraa 1980-2002« i: Sønderjysk Månedsskrift 2003, s. 121-125.
- Søren Mørch og Mehmet Ümet Necef (red): »Tyrkiet - Mellem Europa og Mellemøsten«. Odense 1992.
- Marianne Melchior: »Flygtninge i Danmark«. SFI 1990.
- Peter Frederiksen (red): »Vietnam i forandring«. København 1999.
- Bent Østergaard: »De nye danskere« i: »Dagligliv i Danmark i vor tid«, bd. 1. København 1998, s. 312-330.
- Jan Magnussen: »Iran« i: »Flygtningekundskab - de kulturelle baggrunde«. Esbjerg 1987, s. 78-93.
- Ingeborg Ebbesen: »Den blodige fred - krisen i Sri Lanka set indefra«. FN-forbundet 1990.
- Jørgen BækSimonsen: »Borgerkrigen i Libanon. Baggrund og forløb«. Mellempølsdal Samvirke 1986.
- Lars Funch Hansen og Helen L. Krag: »Nordkaukasus. Folk og politik i en europæisk grænseregion«. København 2002.
- Martina R. Johannesson: »Slovenien«. Det Udenrigspolitiske Selskab 2001.
- Durdica Z. Sørensen og Anders Bjørn: »Den jugoslaviske krig«, 1996.

Kort og tegninger fra Slesvig

»Kort og prospekter i Dansk Centralbibliotek« og »De slesvigske krige 1848-1850 og 1864. Tegninger og kort« ved Birgitte Herreborg Thomsen. *Henholdsvis 54 og 49 sider. Udgivet af Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Flensborg, 2003. Pris: kr. 75 pr. stk.*

Igennem de senere år har Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig udgivet mange gode fortegnelser over arkivets samlinger til glæde for alle med interesse for Sønderjyllands og Sydslesvigs historie. Nærværende to fortegnelser indgår som arkivseriens nr. 10 og 11 og omhandler hhv. 360 gamle kort, byprojekter, bygrundplaner samt topografisk kunst fra Slesvig og 372 reportagebilleder, satiriske blade og kort fra de to slesvigske krige.

Begge fortegnelser er forsynet med sort/hvide smagsprøver fra samlingerne. De enkelte kort og tegninger er hver især beskrevet med oplysninger om indhold, titel, fremtrædelsesform (tegning, litografi, stik), størrelse samt kunstner/tegner og evt. proveniens. Dette gør fortegnelserne lette (og spændende!) at arbejde med. Udgivelserne er forsynet med både et stedregister, et register over tegnere og kunstnere, over litografer samt forlag og udgivere. Alt sammen noget, der letter arbejdet med fortegnelserne og materialet.

Med disse udgivelser er et ofte noget uoverskueligt og vanskeligt tilgængeligt materiale på bedste vis gjort tilgængeligt for et større publikum.

Leif Hansen Nielsen

Slægtshistorie

Jytte Skaaning & Bente Klercke Rasmussen: »Find din slægt – og gør den levende. Håndbog i Slægtshistorie«. Forlaget Bonderosen, Århus. 392 sider. Pris: 248 kr.

Der sker meget inden for slægtsforskning i disse år, især omkring tilgængeliggørelsen af kilderne. Det er derfor meget naturligt, at to erfarne cand. mag'ere og lærere på slægtsforskerkurser er gået sammen om at lave en ny, ganske omfattende vejledning på i alt 389 sider tekst, uden billeder. Det er ikke her stedet for en egentlig anmeldelse

af bogen, men da det har været vigtigt for forfatterne at nævne de særlige sønderjyske forhold, er en omtale i Månedsskriftet naturlig. Af pladsmæssige årsager vil den holde sig til de principielle og et par eksempler.

Det er i sig selv glædeligt, at der gøres opmærksom på de problemer, der ofte uventet møder slægtsforskere fra resten af Danmark, når de giver sig i kast med det sønderjyske materiale. Meget praktisk er disse oplysninger som regel anbragt sidst i de enkelte afsnit - desværre mangler de ved aviserne - og indledes eksempelvis med ordene »For Sønderjyllands vedkommende kan du...« Det er overskueligt og nemt at finde frem til for brugerne. Der er to principielt forskellige måder at nærme sig det sønderjyske stof på: Enten tager man udgangspunkt i de danske/kongerigske forhold og nævner de mange forskelle, der vitterligt er, eller også går man ud fra de sønderjyske forhold og gør opmærksom på, når der forekommer sammenfald. Forfatterne har naturligt nok for dem valgt det første, men det indebærer en risiko for, at forskelle overses, og for at sætte lighedstegn mellem årstal for politiske begivenheder og for administrative ændringer, hvor de sidstnævnte ofte lod vente år på sig. Et eksempel er kirkebøgerne, hvor der ikke som anført i skemaet skete en ændring i 1864 - det var først i 1899, at fortrykte tyske skemaer blev obligatoriske, altså 25 år efter, at de havde mistet deres retsgyldighed - men til gengæld fortsatte mange sogne med dem efter Genforeningen, Hørup sogn således til 1980! Udskrivningen af soldater er et eksempel på, at det danske skema med 1788-forordningen, der ikke gjaldt i Sønderjylland, lægges til grund, og helt misvisende bliver det, når det oplyses, at de værnepligtige 1864-1920 blev optaget som 17-årige, idet de først kom i de alfabetiske lister, når de fyldte 20. Ærgerligt med den slags fejl, når forfatterne godt ved det, idet den rigtige tekst står på siden overfor!

Litteraturlisten kommer godt omkring den danske litteratur - dog med risiko for at drukne i detaljer. Mine artikler i »Stambladet« er i dag uden interesse, og af August F. Schmidt: »Sønderjysk biografisk leksikon« (1942) kom kun hæfte A-

Au. Derimod savnes Leif H. Niensens artikel i Sønderjyske Årbøger 1994: »Afvandringen fra Vestslesvig 1860-1900« - en artikel, der tager principielle synspunkter op. Fra den tysksprogede litteratur savnes bl.a. »Familienkundliches Jahrbuch Schleswig-Holstein« udgivet af Schleswig-Holsteinische Familienforschung e.V. Kiel, der ikke nævnes som forening. Også Joachim Memmerts mange bind: »Holländerfamilien im Kirchenkreis«... fortjener at blive nævnt. Men nu er vi inde på Sydslesvig, som nok i højere grad burde være tilgodeset.

De sønderjyske kilder indeholder ord og vendinger, der ikke ellers forekommer, især tyske. Til brug for en temadag i Slægtshistorisk Forening i Århus 1996 medvirkede Lars Henningsen og undertegnede til fremstilling af en liste over disse. Det kan undre, at man ikke har bragt den, så meget mere, som den ene forfatters moderforening netop er Århus.

Jeg håber, at disse bemærkninger bliver opfattet positivt, for det er al ære værd, at forfatterne har ofret så megen tid og plads på Sønderjylland, at bogen dækker hele det nuværende Danmark.

Hans H. Worsøe

Spor fra fortiden

»Stationsbygninger i Sønderjylland«. Sønderjyllands Kulturmiljøer - Nr. 6. Tekst m.m. Kim Furdal og Jørgen Toft Jessen. Udgivet af Det Regionale Faglige Kulturmiljøråd for Sønderjyllands amt, 2003. 20 sider, ill. Pris: 25 kr. Eksp. Padborg boghandel.

Mens der stadig kører tog på de to normalsporede længdebaner gennem Sønderjylland, lukkede den sidste af landsdelens mange smalsporede baner (Kleinbahn, Kreisbahn eller Amtsbaner) i 1939. Den første var åbnet i 1898, så det var ikke nogen lang levetid, de fik, og dog nåede de at sætte sig varige spor i landskabet.

Dette lille hefte rummer faktisk mere, end det lover. Først omtales de mange strækninger og nogle af de steder, hvor nedlagte linjer endnu kan ses i form af dæmninger og viadukter m.m. Netop disse levn forekommer mig dog lidt stedmoderligt behandlet, når nu de er nævnt. Den nysgerrige læser ville have sat pris på lidt mere vejledning hen til disse steder, som ikke altid er lette at finde.

Det er dog (i overensstemmelse med titlen) banegårdene, der omtales grundigst. Man kan læse om et forbløffende antal stationer, af og til

med under en kilometers mellemrum, om nogle, der er revet ned, om andre, der står mere eller mindre velbevarede, og om en stor stilistisk variation: Nationalromantisk »Schweizerstil«, klassicisme og »nygotik« samt en mere hjemstavnspræget byggeskik. Man tilstræbte nok et enhedspræg for den enkelte strækning, men ikke for jernbanenetet som helhed.

Tag heftet med på ture i landsdelen, det kan bruges både som guide til nogle af sporene fra fortidens trafik og som en påmindelse om ikke at lade disse spor gå til.

Anker Thygesen

Skærbæktæpper

»Billedtæpperne fra Skærbæk - den glemte verdenskunst«, Museet på Sønderborg Slot, 2004. 48 sider, ill. Pris: 25 kr.

Fra 1896 til 1919 var væveskolen i Skærbæk et centrum for europæisk jugendstil og international berømmelse. Ikke desto mindre er væveskolen og skolens tæpper relativt ukendte i Danmark, mens de er kendte i Europa og USA, hvor tæpperne har været vist på adskillige udstillinger. Det har været skolens skæbne i Danmark, at den blev startet af den berømte/berygtede pastor Jacobsen i Skærbæk, hvis germaniseringsbestræbelser fra starten gav skolen et dårligt ry i danske kredse. I 1984 udgav Ernst Schlee det første store værk om væveskolen, og fra dansk side har H. E. Sørensen udgivet en række artikler om emnet, senest »Skærbæktæpper« i Fra Skærbækegnens Fortid 2002. Nu søger Museet på Sønderborg Slot også at råde bod på den nationale glemsel ved at præsentere en udstilling om væveskolen og tæpperne i samarbejde med Museumsberg Flensburg, som ligger inde med den største samling af Skærbæktæpper. I forbindelse med udstillingen har museet udsendt et lille katalog, der bl.a. rummer en række farvegengivelser af tæpperne. Det er blevet en god og kortfattet indføring i emnet, men man kunne ønske, at museet havde givet kataloget en layout, der bedre spillede op til de smukke tæpper.

kf

Industrimuseum Slesvig

»Industrimuseum Slesvig/Industriemuseum Schleswig«. Museet på Sønderborg Slot/Cathrinesminde Teglværksmuseum og Kulturstiftung Schleswig-Flensburg, 2004. 48 sider, ill. Pris: 20 kr.

Det sker – på sønderjyske museer

Med sølv, uld og hør - norsk knipling fra 1750 til i dag

Normalt har man ikke forbundet fremstilling af kniplinger med Norge, der er et land med mandige sysler, fjelde, fiskeri, minedrift og tidlige industrier for sølv, glas og jern. Samtidig er det kendt, at Norge har en meget smuk tradition for folkekunst med træskæring og broderi. Imidlertid har der faktisk været knipling i Norge helt tilbage fra 1600-tallet, blandt andet frihåndskniplinger i uld og hør. Fra samme århundrede stammer også den norske tradition med at valse sølv til smalle tynde strimler, hvormed man kunne kniple vifteformede kniplinger. Norske kniplersker var ikke underlagt et handelsmæssigt system som de tønderiske kniplersker med kniplingshandlere, der havde monopol på handelen i byerne, kniplingskræmmere, der handlede på markeder, og producenterne (kniplerskerne), der var knyttet til den handler, af hvem hun havde modtaget hørtråd og prikkebrev. De norske kniplersker har kniplet og afsat deres varer i det nære opland. Dette har betydet, at den norske kniplingstradition er forblevet næsten ukendt i resten af de lande i Europa, der har haft tradition for kniplingshåndværk, og som også i nyeste tid har interesseret sig for knipling.

Dette relative ukendskab har Tønder Museum ønsket at råde bod på gennem udstillingen »Med sølv, uld og hør - norsk knipling fra 1750 til i dag«. Tønder Museum har tilrettelagt udstillingen i et tæt samarbejde med sekretæren for Det norske Kniplingsforbund (stiftet 1996), arkivar Astrid E. Alnes, og udstillingen viser eksempler på alle de typer kniplinger, der har været kniplet i Norge fra midten af 1700-tallet til i dag. At udstillingen ikke indeholder arbejder fra 1600-tallet skyldes, at det ikke har været muligt at opspore så gamle kniplinger i Norge.

Mod slutningen af 1700-tallet synes den nor-

ske professionelle kniplingstradition at forsvinde, hvilket skyldes, at de hjemlige norske kniplinger ikke kunne klare sig i konkurrencen med den relativt store import af tønderiske kniplinger til Norge. Mange handlere fra Vestslesvig berejste norske kystbyer som Kristiansand, Stavanger, Bergen og Trondheim, og toldregnskaber fortæller deres tydelige sprog om ret store handler med Tønderkniplinger i Norge i 1700-tallets sidste del. Også denne del af historien om norsk kniplingstradition berøres i udstillingen i Tønder.

Først i begyndelsen af 1900-tallet, næsten samtidig med kniplingstraditionens renæssance i Danmark, skete en tilsvarende bevægelse i Norge. Norske kvinder rekvirerede kniplingsmønstre fra Sverige, Tyskland og Danmark, og der opstod igen undervisning i knipling i mange egne af landet. Nordmændenes store interesse for landets gamle egenarter har i de sidste 50 år yderligere understreget brugen af kniplinger i Norge, både uldkniplinger som skørter fra Hallingdal og brudekroner med kniplinger af sølv både i Syd Norge og Trøndelag området syd for Trondheim.

Udstillingen medtager endelig usædvanlige tekstilkunstneriske arbejder, for eksempel tekstilkunstneren Ragnhild Jacobsen fra Stavanger, der, foruden billedvævning, i midten af 1900-tallet udførte meget personlige og smukke, syede unika kniplinger med religiøse motiver. Også en moderne tekstilkunstner som Margeritha Ficko, der i de seneste år har vundet flere internationale tekstilpriser er repræsenteret på udstillingen i Tønder.

Udstillingen »Med sølv, uld og hør - norsk knipling fra 1750 til i dag« vises i Tønder Museums særudstilling fra den 3. juni til den 17. oktober 2004

Inger Lauridsen

3. apr. - 15. aug.: **Haderslev Museum**
Kunst i ler. Kunstnerkeramik fra Ehlers Lertøjssamling.
17. maj - 31. okt.: **Slesvigske Vognsamling, Schaumanns Klædefabrik**
Permanent udstilling om Schaumanns Klædefabrik arrangeret af Cathrinesminde Teglværksmuseum.
1. juni - 31. aug.: **Aabenraa Museum**
Åbent alle dage 10.00 - 17.00, undtagen mandag.
29. maj - 15. aug.: **Kunstmuseet Brundlund Slot**
Floden - værker af Jytte Rex.
21. aug. - 7. nov.: Udstilling af maleren Jan Sivertsen.
7. mar. - 18. okt.: **Museet på Sønderborg Slot**
I Farfars fodspor. Verdenskrig på Østfronten.
25. mar. - 29. aug.: Helsingør-tapetet. Livshistorier med små sting.
11. juni - 29. aug.: Festen for de døde - Mexico. En udstilling der viser en kultur, der har et helt andet åbent og håndgribeligt forhold til døden end vor egen.
17. juni - 31. okt.: **Cathrinesminde Teglværksmuseum**
Udstilling om Sønderjysk Industri.
3. juni - 17. okt.: **Tønder Museum**
»Norske Kniplinger«.
5. juni - 29. aug.: **Sønderjyllands Kunstmuseum, Tønder**
Temaudstilling med værker fra egen samling.
1. apr. - 31. dec.: **Drøhses Hus**
Centraleuropæiske båndkniplinger, fortrinsvis fra Ungarn. Kniplingsfestival 2004. Danske båndkniplinger fra sønderjyske museer. Kniplinger fra det finske kniplingscentrum omkring Rauma. Udstilling med Tønderkniplinger udført af Astrid E. Hansen, Køge. Knipledemarkskandskaber, udført af Inge Husum. Tønder Museums samling af jernovne. Sadelmagerhåndværk.
8. apr. - 5. sept.: **Højer Mølle- og Marskmuseum**
»Martin Hansen Linnet«. - Kniplingshandler i Ballum i anden halvdel af 1800-tallet.
21. maj - 5. sept.: **Skærbækegnens Museum**
Billedtæpper fra Skærbæk Væveskole.
1. maj - 23. okt.: **Dansk Klokkemuseum, Over Lerte Kirke**
Jern i en Jettid - jernskulpturer af Arvid Sørensen.

► Hvordan får man industrien og industrisamfundet på museum? Hvis vi vil dække de sidste 400 års industrihistorie fra Christian IV's Kobbermølle ved Flensborg til Danfoss på Nordals, er det slet ikke noget let opgave. Nu har Museet på Sønderborg Slot og Kulturstiftung des Kreises Schleswig-Flensburg taget et, på mere end en måde, grænseoverskridende skridt. I stedet for at invitere interesserede ind på de to museer for at opleve den sønderjyske industrihistorie har de to museer udpeget en række industrihistoriske seværdigheder i Sønderjyllands amt og Sydslesvig, som interesserede kan aflægge et besøg. Det drejer sig om industribygninger, arbejderboliger, store anlæg og mere ydmyge spor, men hvad med f.eks. arbejdsgivernes boliger som »Rendbjerg Slot«? Ser man bort fra skalaen og fra, at mange af seværdighederne stadig anvendes, om end ikke altid til deres oprindelige formål, så er det en form for museumsformidling, der trækker trådene tilbage til Nordiska Museet og Frilandsmuseet.

I forbindelse med etableringen af dette industrielle »frilandsmuseum« har de to kulturinstitutioner udgivet et »katalog« over de industrihistoriske seværdigheder. Det er blevet et smukt katalog med en kort præsentation af de forskellige virksomheder, boliger og anlæg, hele vejen fulgt af smukke farvefotos, der skærper interessen for at besøge stederne. I præsentationen af det dobbeltsprogede hefte skriver de to ledere, at guiden kun er første trin, der skal følges op af flere seværdigheder, udstillinger, bøger m.v. Guiden er blevet et smukt startskud, som lover godt for de næste trin.

kf

Oplev naturen i Sønderjylland

Steen Rabjerg: »Oplev naturen i Sønderjylland«. Sønderjyllands Amt. Udgivet på dansk, engelsk og tysk. 160 sider, ill. Pris: 148 kr.

Naturen er altid under forandring, og selvom de fleste af os oplever naturen omkring os som konstant, er den med dens »verden« af dyr og planter altid på vej til en anden tilstand.

Steen Rabjerg, som nok er den person, der kender Sønderjyllands natur bedst lige nu, giver i sin bog læseren et aktuelt billede af Sønderjyllands naturtyper med deres indhold af dyr, planter og mulighed for oplevelser. Specielt er sommerfuglene omtalt.

SR's store viden og faglighed, kombineret med

interesse og kærlighed til vor natur, skinner klart igennem bogens beskrivelser og billeder.

Vi genkender manden, som vi har oplevet ham på de mange ture, hvor han med respekt og ydmyghed har vist naturens mangfoldighed frem for os.

SR skriver, at tanken med bogen er, at man skal læse den hjemme i sofaen og her lade sig inspirere til en ny naturoplevelse ude i landskabet.

Om bogen med sine fine naturbeskrivelser kan få sønderjyderne op af sofahjørnet - for at sidde med termokaffen på diget og kigge ud over Vadehavet - er nok et spørgsmål. Måske ville dette lykkes lidt bedre, hvis bogen bare havde forholdt sig en lille smule kritisk til dagens politisk/økonomiske natursyn.

Jørn Steenberg

Personligheder på Nordals

Henning Wriborg (red): »Personligheder på Nordals gennem 200 år«, Nordborg 2004. 64 sider, ill. Pris: 120 kr.

Det er sjældent at se de lokalhistoriske arkiver gå ind i et tættere lokalhistorisk samarbejde. Nu er arkiverne i Nordborg kommune gået ind i et samarbejde om at udsende bogen »Personligheder på Nordals gennem 200 år« med portrætter af 45 personer fra Nordborg kommune. Med begrebet »personligheder« er der lagt op til en meget bred vifte af personer, når udgangspunktet ikke alene er uddannelse og karriere, men også de personlige kvaliteter. Redaktøren fremhæver da også, at definitionen dækker alt fra ludere og lommetyve til supergenier og professorer. Det mærkes også i udvalget, der spænder fra originalen og Havnbjerg sogns ven Søren Rasmussen til fabrikant Mads Clausen. Hovedparten af de portrætterede er dog personer, som har gjort sig gældende i kraft af deres arbejde eller offentlige virke.

Bogen favner bredt med Nordborg kommune som det geografiske omdrejningspunkt. Man kan dog spørge om det rimelige i, at en person som maleren Emil Nolde er medtaget i biografien alene på baggrund af et kort ophold i Sjellerupskov, når han hovedparten af sit liv - når han ikke rejste - levede i Vestslesvig, som også er det centrale omdrejningspunkt for hans kunstneriske virke. »Personligheder på Nordals gennem 200 år« kommer vidt omkring, men med de meget korte leksikalske artikler havde det været nyttigt med litteraturhenvisninger for dem, som gerne vil have et større kendskab til de portrætterede personer.

kf

GRÆNSEFORENINGEN

For 100 kr. om året kan du blive medlem af Grænseforeningen. Så modtager du seks gange om året bladet GRÆNSEN samt Grænseforeningens smukke Årbog.
Ring eller skriv efter Grænseforenin-

gens brochure: Postboks 9074, Grænseforeningen, Peder Skrams Gade 5, 1022 Kbh. K. Telefon: 33 11 30 63.
Du er også velkommen til at kontakte din lokale formand:

Tønder Amt

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Højer
tlf. 74 78 32 15

Haderslev Vesteramt

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov
tlf. 74 83 31 56

Haderslev Østeramt

Lisbet Skau
Hasselvej 4
Hammelev
6500 Vojens
tlf. 74 50 79 22

Sønderborg Amt

Marie Hess
Frydenlundvej 5
6430 Nordborg
tlf. 74 45 62 65

Aabenraa Amt

Ove Nissen
Dalsmark 3
6300 Gråsten
tlf. 74 65 07 45

Grænsegendarmeriet

*Bagsiden
om
forsiden*

Det var ikke nogen ny situation for grænsegendarmeriet, da det i 1920 skulle flytte fra Kongeågrænsen til den nye grænse. Som et militært organiseret grænsebevogtningskorps har det på godt og ondt afspejlet landsdelens skiftende nationale tilhørsforhold og dermed også skiftende told- og landegrænser.

Oprettelsen af grænsegendarmeriet var en udløber af toldloven fra 1838. Den skulle ikke alene liberalisere handlen, men også knytte kongens riger og lande tættere sammen ved at fjerne de mange toldprivilegier og flytte toldgrænsen ned til Elben. For at forhindre det omfattende smugleri blev det holstenske grænsegendarmerikorps oprettet den 4. december 1838. Der var tale om et beredent korps med lyseblå uniformer, som skulle hjælpe det nyorganiserede toldvæsen.

Korpset blev stående ved Elben frem til 1863, hvor de nationale konflikter spidse sig til. Med vedtagelsen af novemberforfatningen dette år fik Bismarck og Det tyske Forbund det nødvendige påskud til at starte en krig mod Danmark. I lyset af denne situation besluttede regeringen den 17. december, at de danske tropper skulle samles nord for Ejderen og allerede tre dage efter rykkede de første 77 mand fra korpset mod nord for at besætte grænsen ved Ejderen. Her blev de kun kort tid, inden korpset overgik som en del af hæren, hvor det bl.a. fungerede som feltpoliti. I slutningen af december 1864 og begyndelsen af 1865 blev resterne af det holsten-

ske grænsegendarmerikorps overført til Jylland for suppleret af gendarmere fra det slesvigske politigendarmeri at patruljere langs Kongeåen, der nu ikke længere var toldgrænse men også statsgrænse. Korpset blev omorganiseret og fik navnet Grænsetoldpolitikorps.

Den 5. maj 1920 kunne de første gendarmere rykke ned til den nye grænse sammen med de danske tropper. Det var dog først den 21. juni, at toldgrænsen flyttede fra Kongeåen til den nye grænse, og der gik endnu nogen tid, før den endelig grænsekontrol ophørte omkring 1. november 1920, så de sidste gendarmere kunne flytte til den nye grænse.

I 1952 skiftede korpset navn til Toldgrænsekorps for at undgå, at korpset under en evt. krig blev opfattet som aktiv krigsdeltager. Den stigende trafik over grænsen og Finansministeriets behov for besparelser medførte i januar 1959 en skelsættende reform af korpsets virke, hvor bl.a. enkeltmandspatruljeringen blev afskaffet til fordel for bil- og bådpatruljer, så man kunne reducere korpset fra 352 til 245 mand. Op gennem 1960'erne kom det til en række afgørende reformer inden for toldvæsenet, som gav stigende problemer med koordineringen mellem det selvstændige toldgrænsekorps og den øvrige del af toldvæsenet. Disse og andre problemer førte til, at Toldgrænsekorps blev nedlagt den 1. april 1969 og personalet overført til toldvæsenet i grænseområdet.

kf